

TENYEREK ÉS ÖKLÖK
(1927)

I.

Az öreg Glanznak két fia volt: Jani és Ernő. Jani szőke volt, kék szemű, s egészben inkább német eredetűnek, mint zsidónak látszott. Az öccsének fekete szeme, göndör haja volt, és kicsit fitos orra nyergére már gyermekkorában szemüveget kellett ültetni. A nagy, raktárakkal teli ház, melynek falai között a két fiú nevelkedett, egy sváb községnek a főutcáján állt, de ha a nagy ház egyedül állt volna egy hegyen, a felcseperedő gyerekek akkor se tudhattak volna kevesebbet a világ többi embereiről, akik az ő házukon kívül éltek. Időnként kitérték a rézkilincses zöld kapu két szárnyát, s ilyenkor hosszú sorban jöttek a kukoricával, búzával, kendermaggal megrakott szekek s rajtuk maga az eladó paraszt, aki a Glanz József cégnek – a két fiú apjának – szállított. De ha aztán a kiürített, zörgő szekerekkel frissen szaladtak ki a lovak, becsukták a rézkilincses zöld kapu két szárnyát, a cseléd felseperte a követett udvart, a kapubejárót felmosta, és a házban megint csendes lett minden. Az apjuk benn ült az irodában, s a gyerekek télen a gyerekszobában, szép időben pedig az udvartól dróthálóval elkerített kertben, ahol három olyan magas fenyőfa állt, hogy ellátszott, a magas falon kifogva, az utca másik oldalára is.

Mikor már mind a két fiú elemibe járt – két év korkülönbség volt köztük – már csak az idősebbik, a Jani fiú ólálkodott minden szabad idejében az otthoni nagy udvarban, míg a másik kint az utcán pajtáskodott s nemritkán összetört szemüveggel jött haza, ha nagyon hajba kapott a sváb gyerekekkel. Janinak az öccse ilyen élményei, mint az egész világ is, mely a Glanz-féle házon kívül zajlott, utolérhetetlen boldogságnak tűnt, melyet ő csak áthághatatlan kerítés mögül irigyelhet; kik gyerekek amott éltek, mind született barátok voltak, a szülei is egymás barátai, az egész község egyetlen nagy, szíves atyafiság... vasárnap mind templomba mennek s mind délben ki-

jönnek a templomból, elől a férfiak méltóságosan, lassan lépegetve a fényes, csikorgó csizmákban, utánuk az asszonyok komoly színű ruhákban és aztán a lányok a keményített, széles szoknyákkal, fejükön viruló pompában a selyemkendő, kezükben a fehér zsebkendő, s a széles utcán a lányok egy sorban hatan, úgy mennek, hogy egy-egy zsebkendő csücskét ketten-ketten fogva egy ütemre lóbázzák tizenkét karjukat... csak a Glanzék háza, mely előtt pedig minden vasárnap elvonnul az egész község, csak az ő házuk nem tud az ünnepek jószagú csendjéről, vasárnapról, imakönyvekről, szentképekről, ott csak vagonokról, cégekről és az anyjuk betegségéről esik szó füledt egyformaságban.

A sváb gyerekekkel szemben Janiban nem volt meg a visszavágáshoz szükséges önértetből fakadó bátorság, sőt elhitte, hogy neki, nekik a nagy házban csakugyan valami megkülönböztető bűnük van. Ha a cselédek nem értek rá, és levéllel vagy sürgönnyel gyorsan a postára kellett menni, akkor Janit küldte az apja, mert Jani volt a nagyobbik fiú, s Ernőt nemigen lehetett otthon találni. A postára a templomtéren keresztül kellett menni, és a nagytemplom előtt – noha hétköznap üres padsorokat látott – Jani mindig gyorsabban ment el, mint más épület előtt. Egyetlenegyszer, ötéves korában történt, hogy benn járt. A cselédlány, kivel sétálni küldték, vitte be magával, és mert a cselédlány letérdelt az oltár lépcsőjére, a kisfiú is megtette, és a templomszagú hallgatás, mely a sok aranyozott képről és a magasból ráereszkedett, nagyon megillette. Nekik is volt templomuk, de az egészen kicsi és nem ilyen szép volt. Szombatonként sokszor jött el az ő apjához egy sárga szakállú ember, hogy az ő templomukba hívja. És az apja sose ment szívesen. De mikor az ő apja nélkül nem lett volna együtt az istentisztelet megtartásához szükséges tíz férfi, a sárga szakállas erőszakosan még háromszor is eljött egy szombat délelőtt sürgetni. Itt pedig csak a cseléd és ő volt az egész díszes nagy templomban, és mégis szabad térdelni és imádkozni. A cselédlány megcsókolt egy feszületet, és a kisfiú utánacsinálta, amin a cselédlány nevetni kezdett. Ez a nevetés megijesztette a kisfiút. Mintha vétkessé vált volna a feszület megcsókolásával. Hogy ki ellen tett rosszat – a feszület ellen-e, melyet neki

nem lett volna szabad szájával megérinteni, vagy az apja ellen-e, aki azt biztosan nem engedte volna meg, hogy itt térdeljen – csak bűnbeesettnek érezte magát, és félt, hogy otthon valami módon leolvassák az arcáról azt, amit elkövetett. Mikor már negyedik elemibe járt, még akkor se tudott szorongás nélkül a templom előtt elmenni. Figyelt az öccsére, mint a többi gyerekre, kiket szomjas kíváncsisággal játékaikban, otthonukban, beszélgetéseikben annyiszor szeretett volna meglesni, talán egy kulcslyukon keresztül, de úgy, hogy őt ne lássák.

Glanzék, részben az asszony örökös betegeskedése, részben magának Glanznak nagy elfoglaltsága miatt – mert Glanz meggazdagodva is egyetlen hivatalnok nélkül, maga intézte el minden irodai munkáját – az egész községben egy családdal se jártak össze, még a néhány ott élő zsidó család közül se érintkeztek eggyel se, mert a községbeli többi zsidó anyagi helyzetével, tehát társadalmi tekintélyével is, Glanzékhoz képest csak mint vazallus jöhetett számba. Az ismeretlen élet, mely Jani előtt megközelíthetetlenül, de a nagy házon kívül, mindennütt lüktetett, az ő nagy házukban csak a sűrűn váltakozó tarka ruhás cselédlányokban, az ő kipattanó vagy kilehető életükkel jött be. A rejtélyes és elérhetetlen, a másik világ azokban a cselédlányokban sejtelmeskedett rá, kik este a cipőket kitisztították ott kint, hátul, a konyhában, akik egy fődél alatt éltek vele, de külön asztalnál ettek, és akiknek énekét – az egész házban még sohase énekelt senki, csak a cselédlányok – még álommal a szemében, kora reggel behallhatta a gyermekszobába. Ami esemény – üzleten és betegségen kívül – a házban adódott, az a cselédek felől kavargott fel a csendes szobákba. Jani anyja panaszkodva próbálkozott községbeli sváb lányokkal, szomszéd falvakból való magyar menyecskékkel, de tartósan egy se vált be. A községbeli cselédlányok vasárnap már délelőtt is hasznavehetetlenek voltak, mert készültek a délutáni táncrea, s úgy szöktek ki ebéd után, hogy az edényeket el se mosva, teljes rendetlenségben hagyták a konyhát; amelyik pedig elmosogatott elmenés előtt, az sietében nem végezte el elég tisztán; a táncból éjfél után hazatérve néha még a részeg szeretőjüket is belopták, aki fel-

rémítette álmából a házat; vagy maguk a lányok maradtak ki egész éjszakára, s nagy álmosan csak hétfőn reggel állítottak be. A szomszéd falubeli magyar cselédekkel meg az volt a baj, hogy minden ünnepnapon egész napra haza akartak menni látogatóba, és aztán rendesen két napig is elmaradtak, nem bánták, hogy a házban közben minden tótágast állt, s mire betanultak az úri ház munkájába, már mentek is, mert aratás idején nem volt mód, hogy vissza lehessen tartani őket, mentek marokszedőnek vagy a cséplőgép mellé. Az általános bajokhoz hozzájött még mindegyiknek a külön személyes, rossz tulajdonsága: egyik morcos, másik jókedvében túl hangos; de a legtöbb zenebona a kapukulcs körül volt. Mert Glanzék nem adtak kapukulcsot a cselédlány kezébe, inkább minden vasárnap éjjel felzörgetteték magukat, hogy beeresszék. Feleselés, lárma sokszor verte fel a házat és a végén Jani beteges anyja, nem törődve azzal, hogy pár napra cseléd nélkül marad a sok munkát igénylő házban, izgalomtól elfúlva kiáltotta: – Hanem most azonnal pakkoljon! – És Jani ott állt az anyja mellett, mikor a cseléd bekötött batyuját az anyja még egyszer kinyitatta és darabonként rakatta ki maga elé azt, ami benne volt. A pruszlikoknak, piros alsószoknyáknak, ropogós ünneplőknek, kendőknek, zsebkendőknek mind napvilágra kellett jönniük, némelyik darab vagy az önérzetes lánytól, vagy pedig Jani anyjától még meg is lett forgatva, megrázva; egy-egy lepedő, ing vagy harisnya miatt, amit el akart a lány lopni néha, akkora lett az izgalom, hogy a dobogó szívvel, sápadtan hallgató és néző Jani fiút az anyja az irodába szalasztotta a férjéért, mire a cselédlány még pirosabb vagy – egyéni természete szerint – még szájasabb lett. Anya nem tud a cselédekkel bánni! – mondta ilyenkor Janinak az apja, és ha csak lehetett, a hívás ellenére se ment ki.

Egyébként is mindig mindent gondosan elzártak, és mégis minduntalan elveszett valami, néha csak akkor vették észre, a hiányt, ha már a cselédlány elment. Janit az összes bonyolult izgalomból csak a cselédlány érdekelte, az az idegen lény, aki ott náluk szolgált és egyben a háznak ellensége volt, akivel szemben résen kellett lenni. Anélkül hogy szükségét érezte volna, hogy szívében határozottan állást foglaljon, Jani, ha

nem volt iskolában, csak otthon ácsorgott, és otthon csak a cselédek érdekelték. Egy nyári délután épp a konyha előtt, a gang lépcsőjén üldögélt, mikor Kati – így hívták azt a sváb lányt, aki akkor náluk szolgált – a konyha felmosása után a vödör szennyes vizet levitte az udvarba. Kati mezítláb járt, és a szoknyája – mert a felmosáshoz felkötötte – a csípője körül vastag hurkába dagadt. Kicsit ringatta magát, hogyha járt, s mikor kezében a vödörrel a csatornanyíláshoz ért, megfogta a vödör alját is, előrehajolt, s úgy lendítve meg a vödört, öntötte ki a szennyes vizet, s Janinak hátulról szemébe villant a térdhajlat fehér húsa. A cselédeknek durva, piros volt a kezük, a meztelen lábuk is a csúnya körmökkel, és a bőrük – rebent meg Jani – mégis milyen vakító fehér a sok szoknyájuk alatt! Ezen az egész nyáron Jani a cselédlányok mozdulatai után leselkedett, és sajnálni kezdte őket, mint maga magát, amiért ebben a házban kell élniük, mert úgy képzelte, hogy a világ minden más házában egész-egész más, vidámabb, jobb és otthonosabb minden.

Glanz minden boldogtalanságért, mit felesége betegeskedése mért rá, a cégért és két fiáért való munkával kárpótolta magát. Nagy elfoglaltsága közben is azonban figyelmessé kellett lennie a nagy különbségre, mely két fia közt már korán megmutatkozott. Jani néha vadságig mogorva, szellemi képességei lomhák, az iskolában nem a jó tanulók közül való; Ernő kitűnő fejszámoló, szokatlanul eleven fickó, ki máris sok jóval biztatott. Glanznak nem volt probléma, hogy milyen pályára lépjenek fiai, mert minden kétségen felül állt a jövő, melyben a Glanz József exportcégből Glanz József és Fiai lesz. Már elemista korukban tudták a fiúk is, hogy ez az apjuk terve, de mikor Jani a négy elemi elvégezte, apja – noha az nem kötelező a középiskolához – még az ötödik osztályba is járatta, mert ki akarta tolni a szükséges döntés idejét; kétségei azonban akkor se oszlottak el. – Ez a gyerek inkább beamtertermészet – mondta a feleségének, kinek azonban ez a megállapítás rosszul esett, és ezért ellentmondott. A vége a megbeszélésnek az lett, hogy Janit egyelőre gimnáziumba adják, és ha közben úgy derülne ki, hogy jó ő kereskedőnek is, a négy gimnázium után még átmehet a kereskedelmi iskolába, ha pe-

dig nem, akkor . . . de erre nézve – állapotok meg teljes egyetértésben a szülők – korai még minden terv. Glanzék helytelenítették maguknál a vallásos élet hiányát, anélkül hogy a háztársak ebből a megállapított hibából egymás ellen vádat kovácsoltak volna. Az asszony elismerte, hogy férje nem tehet róla, mert hiszen még lélegzetvételhez is alig jut a sok munkától, viszont a férfi elismerte, hogy gyengélkedő feleségét a háztartás vezetése és az azzal járó izgalmak annyira igénybe veszik, hogy nem csoda, ha még a péntek esti gyertyagyújtással is felhagyott már. Ha tehát már elhatározták, hogy Janit kiadják a házból – mert a községben csak polgári iskola volt –, elhatározták azt is, hogy a közeli városba adják, ahol a gyerek egy zsidó fiúnevelő intézetben a kívánatos vallásos neveltetést is megkaphatja s amellet kellő felügyeletben – mint több oldalról való alapos, részletes kérdezősködés után meggyőződtek róla –, elsőrendű ellátásban is része lesz. A megbeszélések és előkészületek aprólékos megtárgyalásai főleg a déli és esti étkezéseknél, tehát a Jani fiú füle hallatára történtek, de az egy szóval se adta jelét, hogy örül-e vagy búsul-e az életében készülő változással. – Semmi, de semmi iniciativa nincs ebben a Janiban – mondta Glanz a feleségének. Szegény beteg asszonynak megint meg kellett védenie a fiát. – Mit akarsz egy tizenegy éves gyerektől! – szolt nyugtatón és szemrehányón, de közben őneki is Ernőre kellett gondolnia, aki pedig még tízéves se volt.

II.

Glanz József később minden bajt és kellemetlenséget, ami Jani fia miatt érte, annak tulajdonított, hogy Jani nem otthon, nem szülői kezek alatt nevelődött; nem mintha Ernő fiát, ki otthon maradt és a községi polgári iskolában szerzett bizonyítványt, valóban valami neveltetésfélében részesítette volna, de – mint mondta – a légkör neveltetés nélkül is magában elvégez mindent. Ernő már iskolás fiú korában nemegyszer, ha épp valami nagyobb üzlet volt folyamatban, az iskolából hazajövet, még a könyveit le sem téve, sietett be az apjához, hogy az ér-

kezett posta iránt érdeklődjék. A két évvel idősebb testvér pedig, kitől már koránál fogva is nagyobb komolyságot várt el az apja, leveleiben még kérdést sem tett az üzletmenet iránt, s mikor ünnepekre vagy vakációra hazajött, és családi körben, szokás szerint, étkezés közben apja az üzleti ügyekről, aggodalmairól vagy kilátásairól beszélt, csak illedelmesen hallgatta anyjának és öccsének apjához intézett kérdéseit és annak feleleteit. – Elidegenedett a fiú – állapította meg Glanz, és az udvarias figyelem mögött rejtőző közömbösség annál inkább észrevehető volt, mert a másik fiú igazán részt vett az ügyeknek mind dologi, mind apját illető lelki részében. Glanznak fájt, de éreznie kellett, hogy nem tud az idősebbik fiával mit kezdeni. Ahogy a szőkeségével elütött a család többi tagjaitól, minden másban is valahogy kívülről jött vendégként viselkedett. S haragudni nem lehetett rá, mert azért semmi rosszat se csinált. – Valahogy nem egészséges, nincs temperamentuma, halvérű, nehézkes – gondolatban hét névvel is megnevezte magának Glanz, de a szavak nem változtattak a megfoghatatlan tényen, hogy tizenkilenc éves, érettségizett, tanárai szerint értelmes, külsejét illetőleg pedig kétségkívül kivételesen szépen fejlett fiatalember létére Jañit semmi határozott ambíció, cél, szándék nem látszott lelkesíteni. – Akarsz bejönni hozzám az üzletbe? – kérdezte apja. – Hogyne – felelte a fiú, s becsületes szeméit ártatlan nyugalommal emelte apjára. – Ha gondolod, hogy hasznomat veheted, készséggel. – Akarsz talán tovább tanulni? – kérdezte keserűt nyelve az apja, mert olyan felelet alapján, mint az előbbi, nem kívánta a fiút üzlettársának. – Amit az ember csinál – folytatta az apa –, annak fiam, neki kell feküdni, azt szeretni kell. Mondd – faggatta –, mi az, amihez kedved volna, hajlamed, vagy ahogy azt már mondani szokták?

Megint azok a ráemelt, ártatlanul nyugodt, csillogó szemek és engedelmisséget kifejező kézmozdulat: ez minden felelet. Sajnálta a fiát, de sohase tudott senkit se sajnálni anélkül hogy megvetés is ne vegyült volna ezzel az érzéssel. Gyakorlati ember lévén minden eldöntetlen, függő helyzet gyors cselekvésre sürgette, és az elhatározással nem is késlekedett soká. A nagy, egész életén keresztül dédelgetett tervről le kell mondania, ez

világos volt. A Glanz József cégből nem lesz Glanz és Fiai, hanem csak Glanz és Fia. Ezt magának így bevallani, ez volt a legnehezebb. Maga, nem a fiú, hanem maga miatt nem lehet másképpen; ő nem bírná ki, ha valakinek, s legkevésbé ha a fiának a cég csak ímmel-ámmal kiszolgált idegen. A cég számára az egyik fia halott, de egyébként a fiú – Istennek hála! – élt, és gondoskodni kellett róla.

Bármit is gondolt és vallott be magának Glanz a szíve mélyén, bármily halványan is pislogva, de még mindig nem aludt ki teljesen a remény. A Glanz cég a legélénkebb üzleti összeköttetést az Első Fővárosi Export-Import Vállalattal tartotta fenn, és ennek a nagyszabású vállalatnak élén Hermann úr, egy dúsgazdag idősebb úr állt, kit méltóságteljes modora és hallatlan, szinte különyszámba menő, szinte zsarnoki erélye miatt a szakmában félig gúnyosan, de ugyanannyira tisztelettel és általában a fejedelmi öregnek hívtak. Glanz azt gondolta, hogy önmaga tehetetlen, mert túlságosan közélről van érintve fia esetében, ellenben, ha egyáltalán még van segítség, ilyen embernek a keze alatt, mint amilyen a fejedelmi öreg, lesz kereskedő és ember a Jani fiúból. Fiával most már meg sem beszélte előbb, hanem mindjárt írt a fejedelmi Hermann-nak. Fia az elmúlt évben sikerrel letette a gimnáziumi érettségét, és fiának – írta Glanz –, valamint neki, az apának is, a nagy kívánsága, hogy mielőtt Jani fia önállósítja magát, adassék neki mód az export-üzlet minden csínját-bínját egy olyan kitűnő vállalatnál elsajátítani, mint amilyen a Hermann úr Első Fővárosija. A levelet egy hivatalos üzleti levéllel együtt küldte el, de külön a fejedelmi öreghez intézte. Pár nap múlva megjött a válasz. Az Első Fővárosi a kendermag szállítását sürgette, és olyan hangon, hogy Glanz ráismert: ezt a levelet ő diktálta. A cég bélyegzője és az aláírás alatt piros ceruzával a fejedelmi öreg nagy, éles betűivel: „Fia ura jöhet. Hermann.”

III.

Glanz, mióta fia elutazott, a legrosszabbtól tartva, mindig nyugtalanul tépte fel az Első Fővárosi levélborítékjait. Min-

dennap félt, hogy kellemetlen rövideggel fia hasznavehetetlenségéről kap értesítést. A fia leveleiből semmit se lehetett kiolvasni, mert csak változatlanul jó egészségi állapotáról értesítette szüleit, és irodabeli helyzetéről a kérdésekre csak annyit írt, hogy különböző irodai munkákat végeztetnek vele és a bánásmód, melyben részesítik, semmiféle panaszra, tehát szülei részére aggodalomra se ad okot. Glanznak időközben néhányszor fel kellett volna utaznia a fővárosba, de mindig úgy intézte, hogy valami közbejőjön, ami megghiúsítsa elutazását, mert félt, hogy mit fog a fejedelmi öregtől hallani. Jobbnak látta, hogy tekintélyes üzletbarátjánál levélben se bolygassa meg a kérdést, legokosabbnak vélte: hallgatni és várni. De ezt se lehet a végletekig. Puhatólódzni kezdett mások által, és meglepő, érthetetlenül jó hírek jöttek. A fejedelmi öreg körülbelül egy hónap óta a külön főnöki fülkébe vette be a Jani fiút – valamennyi tisztviselő közül egyedül őt. Ez még Glanzné számára is hihetetlenül hangzott, noha férjével szemben most hangoztatta, hogy ő mindig is intette férjét, hogy ne legyen igazságtalan Janival szemben.

Glanz felutazott, és első útja az Első Fővárosihoz vezetett. Tavaly a Glanz cég némi késéssel szállította a kendermagot – ami vetőmagnál nem tréfadolog –, s tényleg, a fejedelmi öreg, mint arról Glanz értesült, ez évben több vagon szállítására másnak adott megbízást. Glanz előszóval gondolta az üzletet erre az idényre megint visszaszerezni magának. Valóban: Jani benn ült a főnöki fülkében, íróasztala szemben a fejedelmi öreg íróasztalával. Glanz összecsókolódzott a fiával, konstatalta, hogy jól néz ki, és a fejedelmi öreghez fordult az üzleti ügy megbeszélésére, mert az előszobában más felek is vártak. A fejedelmi öreg nyíltan megmondta, hogy igenis, az idén nem akar nála, illetőleg általa vásárolni. A személyes érintkezés azonban ebben az esetben is – Glanz régi tapasztalata szerint – többet ért a legügyesebb s leghosszadalmasabb levélváltásnál is. Kapott vételmegbízást, de írásba foglalt kikötéssel, hogy a szállítási határidő pontos be nem tartása esetén az esetleges károkat ő köteles viselni. Ezt írásba foglalni kész nevetség volt, hiszen ez magától értetődő, de Glanz már örült, hogy ennyire jutott, és megjegyzés nélkül hozzá

akart ülni a kötlevelé megszövegezéséhez. De Jani már megelőzte, már meg is írta és főnökének átnyújtotta a kötlevelnek ezzel a kikötéssel ellátott szövegét. A fejedelmi öreg – mint aki ehhez a tüneményes kiszolgáláshoz már hozzá volt szokva – csak végigfutotta szemével az írást, és átadta Glanznak, hogy aláírja.

Glanz elégedett fejcsóválással – ki hitte volna! – jött ki a főnöki szobából. Az Első Fővárosi cégvezetője, régi ismerőse, odament hozzá, üdvözölte, és egyben bemutatatta fiát is, ki a Glanz úr fiával körülbelül egyidejűleg lépett be a tisztviselők sorába. Glanznak nem is kellett kérdezősködni a fiáról.

– Oh – súgta bizalmasan a cégvezető –, ő rendkívüli ember. Glanz úr tudja, hogy a mi fejedelmünkkel nem könnyű kijönni.

Glanz nevetve bólintott.

– Még a legjobb tisztviselő is – folytatta a cégvezető – időnként konfliktusba kerül vele. Én húsz éve dolgozom nála, és mondhatom, megtörténik, hogy összekoccanunk. Ha egyszer valamiről más a véleményem, mint az övé, már lehetetlen módon támad rám, haragszik, gyanúsít. Az ön fiával első naptól kezdve minden olyan simán ment, mint... Még egy rossz szót se mondott neki, nem is mondhatott, mert az, kérem, úgy hozzásimult a főnök úr természetéhez, úgy alá tudta magát rendelni, mint... Az nem is emberi. A tisztviselők csodálkoznak mind.

Glanz szinte féltékeny lett a fiára a másik fia miatt, mert Ernő azt biztos nem érthette volna el, amit a Jani fiú. Ernőben talán túl sok is a karakter, az önállóság – gondolta.

Mindent összevetve Glanz életében egyik szép nap volt ez a látogatás a fővárosban. Hazaérve levelet írt a fiának, melyben örömeinek adott kifejezést a látottak és a hallottak fölött. Arról egyelőre nem írt, amit feleségével megbeszélt, hogy ti. egy idő múlva hazahívja Janit, és akkor a Glanz cég neve mellé mégis oda lesz biggyesztve a „fiai” szócska. Egyelőre nem tartotta célszerűnek, hogy Jani fiával erről értekezzen.

Ernő meg épp csak egy kereskedelmi tanfolyamot végzett el sebtében, s már be is vonult apja irodájába. Nem kellett sokat magyarázni neki, hiszen semmi sem volt újság a gyerekkora

óta ismert üzemben. Glanz élvezte, hogy lassanként a munka fáradságosabb részében a fia váltja fel: bevásárlásokra, utazgatni, átvételhez a fiát küldhette. A szállítások körül azonban, és épp az Első Fővárosival, megint kellemetlenségek fenyegették. Ez évben a Bácskában olyan nagy volt az exportforgalom, hogy az öreg Glanz jónak látta már előre értesíteni az Első Fővárosit, hogy a vagonokat megrendelte ugyan, de a vagonhiányra való tekintettel egy-két napi esetleges késésért előre is elnézést kér. Erre nyomban megjött a felelet: „A vagonhiányról kötelessége lett volna bennünket idejekorán értesíteni, hogy mi ennek megfelelően előbb diszponálhattunk volna” – szolt a levél. – „Nem kicsinyességből, de elvből ragaszkodni vagyunk kénytelenek a pontos határidőre való szállításhoz, s amennyiben ez bármi okból nem történne meg, előre figyelmeztetjük, feltétlenül élni fogunk a joggal, hogy kárszámlánkkal Önt megterheljük.” Az ügy maga nem lett volna érdekes, mert Ernő az állomásfőnöknél – ha némi pénzáldozattal is – kieszközölte idejére a vagonokat, de szenzációssá tette ezt a levelet a tény, hogy az Első Fővárosi bélyegzője alatt Glanz János aláírása szerepelt. Talán még ő is diktálta ezt a levelet! Majd válaszolunk nekik – mondta Glanz vidáman, és elismeréssel nyilatkozott a levél stílusáról, világos okfejtéséről, mert ő a régi fajta kereskedők közül való volt, kik még egy kellemetlen levélben is élvezni tudják „a korrekt kereskedői stílust és külalakat”. És ettől fogva gyakrabban jöttek levelek Jani aláírásával. Privát levélben végre megkérdezte Glanz a Jani fiút, hogy ő is fogalmazza-e az aláírását viselő leveleket, s az a válasz jött, hogy igen, ő. A csodálatos az volt, hogy a fejedelmi öreg kedvenc szavai: elv, feltétlenül, tekintet nélkül stb. éppoly sűrűn fordultak elő a Jani fogalmazta üzleti levelekben – egészében olyanok voltak, mintha maga a fejedelmi öreg írta volna őket.

IV.

Már több mint két éve volt Jani a fejedelmi öreg irodájában, és ez alatt az egész idő alatt, ha hívta az anyja, ő könyörgőre

fogta a dolgot, hogy ne kívánják tőle, hogy akár egy napra is szabadságot kérjen. Ezt Glanzék szeretetlenségnek érezték, fájt is nekik, de ha beszéltek róla egymással, azt mondták egymásnak, hogy a Jani fiút kihasználják, biztosan túlhalmozza munkával az öreg.

Glanz, ez időben már, mind gyakrabban tette szóvá a fiához intézett leveleiben, hogy az Ernő munkaerejével gyarapodott üzlet annyira fellendült és olyan nagy munkát igényel, hogy őneki – amúgy se erős fájú s nem éppen fiatal embernek – meg-erőltetésébe kerül a munkával megbirkózni. A burkolt hívá-sokra Jani nem reagált, s így nem maradt más hátra, mint hoz-záülni egy nyílt és komoly családi levél megírásához. Érvek-ben nem volt hiány. Bármily hízelgő lehet is Janira nézve, hogy két év alatt főnöke bizalmasává, jobbkezévé vált, a fize-tése még sincs arányban teljesítménye nagyságával, de még ha nagyobb fizetést is kaphatna, az embernek veleszületett joga és legfőbb törekvése, hogy képességeit kizárólag a saját maga szolgálatában érvényesítse és a maga ura legyen. A Glanz cégnek, mint ezen a vidéken a szakmabeliek közt legtekin-télyesebbnek, bárha szegényebb is az Első Fővárosinál, feltét-lenül nagy jövője van. Végül a személyi név: Jani tudja, hogy apjának élete munkája a Glanz József cég mai, szilárdan álló s mindenütt jó hangzású neve, s az apa természetes vágya, hogy élete munkáját fiai kezében lássa dúsan gyümölcsözni.

Ez volt a levél, mely nehezen íródott meg, mert egyrészt Glanznak – mint mondani szokta – születésnapj s általában családi levél nem állt a kezéhez, másrészt pedig azért, mert valahol lelke legmélyén önzéssel vádolta magát ezért a lépéséért. Szinte megdöbbsent, mikor, kissé késve ugyan, de minden látható ellenkezés nélkül fia arról értesítette, hogy teljesíti kívánságát. Volt valami ebben a válaszban – bármily örvendetes is volt egyébként –, ami szerfölött nyugtalanította az apát. Amilyen erélyes üzleti leveleket írt Jani, olyan fakó az egész fiú, ha családi leveleket ír. Életre szóló dologban „teljesíti apa kívánságát”, mintha valami harmadik személyről volna szó s neki közömbös volna, hogy az Első Fővárosinak vagy a Glanz cégnek, saját magának dolgozik-e. Saját fia volt és mégse, ezzel a karakterrel szemben Glanz nem tudott

felmelegedni, s ezt csak még jobban érezte, mikor a fiú ha-zaérkezett és szemtől szembe állt vele. Az anyja abban látta a változást, hogy az elmúlt idő alatt Jani még szőkébb lett, de elérte a keserűséget, a férjének ellentmondó véleményében, hogy ti. nem, semmiben se változott. Azt remélték, hogy Jani érkezése örömteljesen ünneplésre ad alkalmat – ezt a várakozást Jani teljességgel megghiúsította; lehetetlen volt őt ünnepelni vagy jövetelének különösebben örülni, mert – míg mindenki már a karrierjéről beszélt –, ő úgy viselkedett, mint aki semmi örvendetesről, sőt elbeszélni valóról se tud. – Hát igen – mondta, mintha valaki másról beszélne, s kicsit unva a kérdést – sokat dolgoztam, és úgy látszott, hogy megszeretett.

Harapófogóval kellett kihúzni belőle minden szót. Milyen társasága volt Pesten? – kérdezték és csak ez alkalommal derült ki, hogy mindennapos vendég volt a fejedelmi öreg házában. Ő maga pedig keveset kérdezett. Az apja dicsérte Ernőt, szokása szerint lelkesen és részletesen adta elő egy-egy érdekesebbnek vélt levélcsatáját, de nem jutott elbeszélni valója végére, kis, mogyoró nagyságú szemei idegenkedve nézték ezt a részvétlen, nyitott szemekkel alvó ember benyomását keltő arcot, a fia arcát. Csak hogy ne akadjon el a beszélgetés, Glanz elbeszélésétől a kérdezősködéshez tért vissza.

– Képzelem, nehezen engedett el a fejedelem, mi?

– Igen, kikísért az ajtóig – válaszolt a fiú –, és még az ajtóban is mondta, hogy amennyiben rajta múlt volna, ő konkurens helyett szívesebben látott volna akár családtagnak.

Vontatva telt el a nap, és Glanz örült, mikor eljött a lefekvés ideje és elválhattak egymástól. Lefekve ágyába Glanznak az a kérdés motoszkált a fejében, hogy – anélkül hogy fiát megbántaná – hogyan lehetne visszacsinálni a hibát, amit fia hazahívásával elkövetett. Az ő számára lehetetlen, hogy egy ilyen fagyott emberrel társuljon. Neki az olyan természet kellett, mint Ernő fiáé, aki a gorombaságig tűzbe jött, ha egy-egy üzleti ügyről különvéleménye volt, aki a postát leste és az érkező leveleket mind egyszerre szerette volna feltépni és olvasni. Derengett előtte, hogy a fejedelmi öreg, ez a rabiátus önkényúr, ki mindenkit viasznak akar a maga akaratos kezé-

ben, mért becsülte meg annyira Janit. Egy hirtelen gondolatától meglepve, felkeltette feleségét.

– Ugye, Jani valami olyat mondott, hogy a fejedelem azzal búcsúzott tőle, hogy elfogadná családtagnak?

Glanzné szintén emlékezett valami ilyenre Jani elbeszéléséből, de kinevette férjét, kinek gondolatát ez esetben is találta. Glanz csak annyit felelt: – Mit nevelsz? – és megint gondolataiba mélyedt. Már abból az egy okból is meggondolatlanság volt Janit hazahívni, mert bármily sajnálatos tény is, de tény, hogy a két tesvér közt gyerekkoruk óta erős az idegenség. Glanz egész idő alatt hiába fülelt, hogy a szomszéd szobából, hol a két testvér fiatalember feküdt, a suttogás nesztét hallhassa; csak a kettesben maradt két fiú csendes vetkőzését hallhatta, s aztán mindjárt sötét lett benn is és teljes csend. Nem, hiszen beszélni se tudnak egymással, annyira más-más természetűek, nem lenne jó vége. És ő maga magáról is érezte, hogy ez a semmi akaratot el nem áruló, de – úgy látszik – sokra képesített ember, az ő fia, a passzivitásnak ez a rendkívüli tüneteménye, a pusztá jelenlétével bénítóan és egyben nyugtalanítóan hat rá. Hiába nevelte ki őt a felesége, azt a hirtelen megfogalmazott gondolatot nem ejtette el. Amire tervének megvalósítását építette, az a fejedelmi öregről való, titokban már rosszá vált véleménye volt. Szeszélyes különc, akitől még ez a bolondság is kitelik...

Kellő óvatosság szem előtt tartásával Glanz már másnap reggel tapogatózni kezdett a Jani fiúnál, és később egy közös üzletbarát révén a fejedelmi öregnél. Jani láthatóan meglepődött, de hajlandónak mutatkozott a házasság gondolatával foglalkozni, csak túl merésznek tartotta apja reményét, hogy a fejedelmi öreg az egyetlen leányát, ki különben egészen tettsett neki, hozzáadhatná. Butának áll a világ! – mondta Glanz, és idegesen nevetett, és várta a közös üzletbarát értesítését.

Ha Glanz temperamentuma ütötte volna a taktust, akkor se mehettek volna gyorsabban a dolgok. A fiatalember rövidesen megjelenhetett egykori főnöke házában, de most már mint kérő. A gyorsaságban maga Glanz is elvesztette egyébként oly igen józan fejét, úgyhogy a házasságkötéssel együttjáró részle-

tek beható megbeszélése s írásba foglalása valahogy elmaradt, és mikor erre a mulasztásra ráeszmélt, akkor már késő volt. Ez semmiképp se történhetett volna meg, ha a fejedelmi öreg nem olyan lehetetlen ember, hogy tárgyalni vele kellemetlen és – és ez volt tulajdonképp mégis az egyetlen ok – ha Glanz nem lett volna lelke mélyén meggyőződve róla, hogy feltétlenül ő az, aki jól járt.

A fejedelmi öreg zsakettben fogadta ugyan a lánykérőbe jött Janit, de egyéb formaságokat volt tisztviselőjével szemben mellőzhetőnek ítélt, úgyhogy a fiatalember, ki délelőtt tizenegykor jelent meg, fél tizenkettőkor már mint családtag és jövőendő cégtag ülhetett az ismerős szalonban; sőt az öreg már a fiatalember érkezése előtt meghívta a mai vacsorára a közelebbi ismerősöket – kiket különben a fiatalember is részben az irodából, részben az öreg házából már ismert –, hogy az eljegyzést egy vacsora keretében köztudomásra hozza.

A nagy ebédlőben volt terítve, és a nagy csillár minden vilanykörtéje égett. Az asztalfőn az öreg, jobbra tőle a leánya, baloldalt, szemben a lánnyal pedig a vőlegény ült. A vőlegény mellett a cégvezető feleségével és fiával, a cégnek szintén tisztviselőjével; a leány mellett egy posztónagykereskedő a kicsit egzotikus külsejű orvos fiával. A szépen terített nagy asztal és pazar világítás ellenére is a négyablakos, tapétás helyiség meglehetősen barátságatlan volt. Két hatalmas kredenc és egy dívány állt még a nagy szobában, és mégis – pedig képek is voltak a falon – csupasznak, ridegnek hatott az egész. A hangulat különben sem volt a legkevésbé se fesztelen, mert először is a meghívottak mind tudták már, hogy milyen alkalmából vannak itt, másodszer pedig azért, mert a posztónagykereskedőn és orvos fián kívül mind túlságosan beidegzették – az irodában – az öreggel szemben a respektust. Még jobban növelte ezt az általános kellemetlen hangulatot, hogy – egyébként kicsit késve is jöttek, s várni kellett miattuk – az asztal végén a fejedelmi öreg elhalt feleségének támogatásra szoruló, szegény rokona is ott ült a két lányával, egy özvegyasszony, aki mindig zavarban volt, ha az öreg, a gazdag rokon meghívta. Mert ha szegényesen öltözött a két lányával, akkor istápolójuk ráncolt homlokkal nézett rájuk, viszont ha kicsit

jobb ruha volt rajtuk, akkor ettől veszítette el lelke nyugalmát, úgyhogy nehéz és kimenetelét tekintve mindig kétséges feladat volt a megfelelő mértéket eltalálni, ha az öreg előtt meg kellett jelenni. A társaság feje fölött némileg megenyhült a nyomasztó levegő, mikor gyűrűjével a poharát megcsendítve felállott a fejedelmi öreg. Erősen kopaszodó feje és egész fehér, angolosra nyírt kis bajusza épp csak megszelídíteni tudta arcának – fiatalabb korában feltűnő – csúnyaságát. Az összeszorított, vékony húsú ajak, a feltűnően alacsony homlok, melyen csak ritkásan, s majdnem vízszintesen nőtt a szemöldök, a keskeny vállú, de ily magas természetűeknél kivételesen egyenes testtartású öreget imponáló, de határozottan kellemetlen jelenséggé tették. Az eljegyzés bejelentését a társaság lelkesült koccintással és szerencsekívánatokkal fogadta. Most már, a megtörtént bejelentés és az első pohár bor után a társalgás is kicsit megindult. Újra körülhordták a tálát; a szobalány időnként a menyasszonyhoz osont, ki egy-egy utasítást súgott a fülébe; a puha szőnyeg elnyelte a felszolgáló lány járásának neszt, s csak az evőeszközök és tányérok kellemes csörömpölése és a szobalány dallamos, halkán kínáló „Tetszik?”-je élénkítette a mosolygó arcok közt friss erőre kapott társalgás lármáját. Az elfogulatlan menyasszony, ki itt egyben háziasszony is volt, igyekezett a maga részéről is szórazkoztatni a társaságot és egy-egy idejében alkalmazott mosollyal elsimítani az apjának ez este is megőrzött, gyakran bántó szükszavúságát. Most a torta került volna sorra. Az öregúr, ki egész idő alatt csak a jövendő vejét méltatta tartósabb beszélgetésre, az öregúr az asztalfőn elküldte a szembetűnően szép és parasztlányoknál, mint a fiatal orvos a cégvezető fiának mondta, gyakran tapasztalható, veleszületett előkelőséggel mozgó szobalányt a tortástállal. – Nekem nem kell! – mondta hangosan; mindig tüntetően ingerült lett, ha luxuriózus kiadásokra kényszerült. A szobalány elpirult, és – az asztalnál ülők előbb azt hitték, hogy zavarában – az öregúrtól nem a menyasszonyhoz, hanem balra, a vőlegényhez ment a tállal. A vőlegényt még javában elfoglalta, hogy egy szeletet a tálról a tányérjára költöztessen, mikor a tál óvatosan előremozdult, s ott maradt az asztalon, de a felszolgáló lány tenyere már nem

volt a tál alatt, hanem fél karjával a vőlegény nyakát ölelte át, és ugyanabban a percben magához húzta a fiatalember fejét, nem is rövid, erős csókkal hajlott le ajkához. Izmos karjának öleléséből, amint megcsókolta a fiatalembert, mindjárt magától szabadon engedte.

A felfordulás természetesen nagy volt. A cselédlány kiszaladt, közben a menyasszony is eltűnt, s a vendégek, különösen azok, kik az öreggel szemben függő helyzetben voltak, kínos tanácstalanságban vártak egy megváltó szóra, mely a pillanatnyilag legkevésbé helytelen magaviseletet megmutassa nekik. Ehelyett az öregúr felemelkedett és kiment. A posztónagykereskedő összenézett orvos fiával, ki azonban kíváncsi tekintetét a szőke vőlegényen szórakoztatta. A többieknek is megvolt a maguk gondolata, csak vigyáztak, hogy más ne vegye észre. A rokon özvegyasszonynak, meg két lányának azonban kárbaveszett az erőlködésük, a meglepetéstől magukhoz térve a káröröm valósággal lelkessé tette arcukat. A cégvezető még mindig sápadt volt, és feleségével nézett lopva össze, de fia a földre nézett és irigységet érzett a fiatalember iránt egyrészt azért, hogy itt vőlegény lehetett, mert Julis, a fehér nyakú szobalány az élettől duzzadó kis melleivel már régóta felkeltette érdeklődését, csakhogy neki ebben a házban még a szobalányhoz se volt bátorsága. A fiatal orvos épp vacsora alatt magyarázta neki, hogy a mai magyar parasztság javarészből az ősi, csak elszegényedett magyar nemesség egyenes leszármazottja, s ez Julis miatt a vőlegényt most még irigylendőbb színben tüntette fel előtte. Jani, a vőlegény idegesen tolt el maga előtt a tortástálat, és maga elé nézett.

Azonban minden rendbe jött. A cégvezető részint titkos szemjátékkal, részint suttogó szóval már arról tanakodott a feleségével, hogy nem volna-e legtapintatosabb a csendes eltávozás, mikor visszatért a házigazda. A társaság, látván az előbb az öreget eltávozni, csak azt gondolhatta, hogy a lánya után sietett, pedig ha csak egy ember lett volna, aki igazán ismeri, annak tudnia kellett volna, hogy ha az öreg ezt a házasságot elhatározta, semmiképp se fogja megengedni, hogy egy cselédlány az ő szándéka megvalósulásának útját elállja. Nem a lánya, hanem a cselédlány után ment. Saját fejéből is meg

tudta magának magyarázni az előzményeket, tehát a cseléd-lánnyal nem volt mit beszélnie, csak épp – miután azt a mai napig pontosan kiszámította – a bérét fizette ki. A számolás jó hatással volt az idegeire, a számok mindig megnyugtatón hatottak rá. Mintha a társaság jelenléte teljesen hidegen hagyná, amint az ebédlőbe visszatért, a feleségi ágról való, támogatásra szoruló özvegynek két lányát felszólította, hogy menjenek be Margithoz, az ő lányához, ő maga pedig leült régi helyére az asztalhoz.

– A dologból – mondta – nem kell kázust csinálni. Julis csinos nő volt, te meg mindennapos vendég voltál nálunk... Örögbe is! Rólad nem gondoltam volna, de minden fiatalembernek kell valaki.

Mindenki fellélegzett, csak a vőlegény lett sápadtabb. Az öregúr magához húzta a tortástálat, és tányérjára vett egy szeletet, aztán továbbadta. Mindenki vett és szótlánul evett. Csak a szegény özvegy jegyezte meg:

– Még szerencse, hogy nem használt vitriolt az a nő.

Az asztalfőről csak egy pillantás volt a felelet. Szegény aszszony mindjárt érezte, hogy megint elhibázta a mértéket.

Miután az öreg a tortaszeletét elfogyasztotta, az ajtóhoz ment, és behívta a sötétből a rokon lányokat.

– Egyetek ti is a tortából – mondta nekik. – Te meg, fiú – fordult Janihoz –, menj be most Margithoz, és értesd meg vele, amit kell.

A posztónagykereskedő bosszankodott magában, és elhatározta, hogy ide se jön többet vacsorára, ahol az udvariasság legelemibb szabályait se tartják be, és vacsora után mindjárt – anélkül hogy az öreg marasztalta volna – fiával együtt ajánlotta magát. Rosszkedvű volt a fejedelmi öregúr, és nem látta be, hogy miért titkolná. A posztónagykereskedő után a többiek is fel mertek kelni és távoztak. Még csak nem is világítottak nekik az előszobában.

Glanzék az esetről értesülve elcsodálkoztak, és a história sok találgatásra adott alkalmat Jani jellemét illetőleg.

Három hét múlva tartották meg az esküvőt, mely minden incidens nélkül, a szokásos rendben zajlott le, pedig minden ismerős s maga a vőlegény apja is attól tartott, hogy az

eljegyzési estély botránya valami módon, talán drámai módon megismétlődik. Mikor a fiatalok elutaztak és Glanz is hazatuzott gyengélkedése miatt otthon maradt feleségéhez, megvallotta, hogy a Jani fiú olyan emberként hatott rá mindig, hogy miatta életében most először tud csak igazán nyugodtan aludni.

V.

A fejedelmi öreg számítása, úgy látszott, beválik. A Glanz és Fia cég megmaradt önálló vállalatnak, de szorosan együttműködött az Első Fővárossal; fontosabb volt azonban, hogy Jani mint vő is éppoly kitűnő munkaerő maradt, mint azelőtt volt, s végül, mikor egy egészséges fiúgyermek személyében az első unoka is megjött, a fejedelmi öreg végleg biztos volt benne, hogy helyesen tette, mikor ezt a tulajdonképp még igen ifjú embert vejéül választotta. Túlzás volna azért azt mondani, hogy szerette vejét; idegessé lett, ha ilyen érzelmes fogalmakkal operáltak az ő jelenlétében, pedig ez főleg a feleségi ágról való, támogatásra szoruló nőrokonnak egyik rossz szokása volt. Igaz az, hogy ebben az időben elégedettebbnek látszott; elégedett volt a vejével. Ami másokat elriasztott a fiatalembertől, épp az tette őt neki kellemessé: a fiatalembert volt valami egyszerűség és néma cselekvésre való képesség, melyet az öreg gondolatban tárgyilagos természetnek keresztelt el, és ilyesmi ritkán tulajdonsága a fiataloknak. A fiatalok kapkodók, a szemükben infámis éhség, mint például cégvezetőjének fiánál, kiről bosszankodva tudta, hogy fizetésének egy részét sorsjegyekre költi; falánk népség, fantasztikus véletlenekre és nagy szerencsére leselkedők.

Hermann azok közül a zsidók közül való volt, kik titkos, féltékeny ellenszenvvel viseltetnek a fajtájukbeliek iránt, ha a más fajtájúakat azért némi megvetéssel maguknál alacsonyabbrendűeknek is érzik. Ő személyén elkövetett igazságtalanságnak érezte, ha valaki könnyen boldogult vagy akart boldogulni, mert ő attól a naptól fogva, hogy mint visszataszító külsejű fiatalembert az akkori Észak-Magyarország-

ból a fővárosba vándorolt, csak és kizárólag csak dolgozott, csak lépésről lépésre haladt előre, s nemegyszer, mint a régi zárándokok, egy-egy, a cél felé megtett lépés után kettőt kellett visszafelé megtennie. Csak későn tudott annyi pénzt összekezesni, hogy nősülésre gondolhatott, és a nősülés nem változtatott lényegesen eddigi életén, sőt még többet kellett dolgoznia, legalábbis ő így fogta fel az új helyzet követelményeit, mikor a lánya megszületett. Egyszer egy üzleti útról bizonyos gyanúkok következtében másnap helyett már este 10 órakor jött vissza, s feleségét csakugyan nem találta otthon. Csak éjjél körül jött haza. Hermann már jóelőre elreteszelte belülről az ajtót, és megtiltotta a kislány dajkájának, hogy bármi kopogásra, lármára is ajtót nyisson. Az asszony többé nem léphette át a ház küszöbét, néhány évvel később megbetegedett, és igen rossz körülmények között, Berlinben halt meg. Ekkor már gazdag ember számba ment, és tekintettel a kislányára, hazahozatta feleségét, és drága sírkövet állíttatott neki.

Hogy a lánya már nagylánnyá serdült s az ő egészsége is kicsit éreztetni kezdte vele az éveket, más gazdag emberek példáját követve nyaranta tengerre vagy valamely híres külföldi üdülőhelyre mentek. Életének abban a korszakában történt, hogy a nyaralást először elhatározta, mikor növekvő gazdagsága részint kényszerítette, részint csábítani tudta közéleti szereplésre. Ez a korszak hamar elmúlt, de míg tartott, négyöt – többnyire felekezeti jellegű – egyletnek és társulatnak volt választmányi meg tiszteletbeli tagja, s ebben a minőségben egy ízben nem térhetett ki a megjelenés kötelezettsége elől, mikor egy tekintélyes egyesület tekintélyes elnökének megrendítően váratlanul, fiatalon elhunyt fiát temették.

Semmiféle felekezetnek papjait, a sajátjáéit sem nézte jó szemmel, mert az volt a véleménye, hogy nem végeznek produktív munkát. Ez okból messze elkerülte őket, ahol csak tehette. Az elnök, kinek fiát temették, feleségével együtt és még három gyermekükkel úgy néztek ki, hogy az öreg akaratlanul is más irányba nézett, s legszívesebben a fülét is befogta volna, annyira izgatta ez a jajveszékelés. A papot, ki a gyászoló gyülekezethez beszédet volt intézendő, már előre is bizalmatlanul nézte, s érdekelt, hogy ugyan mit tud majd mon-

dani ezeknek a szülőknek, mikor annyira nyilvánvaló, hogy a halállal szemben egyik ember se tud többet, mint a másik. Az öreg titkos meggyőződésesei közül való volt az is, hogy mindenki a hazugság kenyerét eszi, ki manapság Istenről beszél. – Lesz-e képe hozzá, hogy Istenről beszéljen? – kérdezte magában a fiatal pap gondozott szakállát nézegetve.

A fiatal pap azonban úgy beszélt, hogy még a fejedelmi öreget is – mert ez időben már így kezdték nevezni –, a papi foglalkozásról való rossz véleményét közben is szem előtt tartva, a papi beszéd a hatalmába kerítette. Természetesen nem valami vallásos indulat volt az, amit a beszéd benne felkeltett, de mintha a fiatal pap nem is akarta volna ezt ebben a gyülekezetben; a beszéd az öreget mint gondolkodó embert fogta meg. A beszéd elejét kritikusan hallgatta, és magában üres szócséplésnek minősítette. Ha semmiben se hitt, de arra emlékezett és azt értette, hogy a szent könyvekben – melyeket gyerekkorában neki is tanulnia kellett – nagy ígéretként, legnagyobb áldásként áll a hosszú földi élet ígérete. A fiatal pap pedig azzal kezdte, hogy az ember természetes érzése szerint égbekiáltóan igazságtalan, hogy valakit fiatalon ragad el a halál. A fiatal embernek, a még alig éltnak, mi lehet olyan bűne, hogy a halál legyen méltó büntetése? Természetes érzésünk fellázad. De a természetes érzés nem mindig nő az igazság földjén. Ki tudja, mi az, ami elől a boldogult elment? Hetven évet megérni, ehhez már Isten különös áldása kell, de hátha még nagyobb áldás, hogy valaki már harmincéves korában, mikor még mindent a tavasz pompájában lát, búcsút vehet az élettől? Sok-e az olyan nap a hetvenéves életében, melyre azt mondhatja: hála neked, Uram, hogy megértem ezt a napot? Hátha ajándék, kegy és nem büntetés az örök álmot hozó halál? Dávid király zsoltárversét citálta bizonyítékul a fiatal pap: „Hiábavaló dolog néktek reggel hamar felkelnetek, későn feküdnetek le és nagy fáradsággal kenyeret ennetek; holott az Isten az ő szerelmesének enged álmot.”

A fejedelmi öreg összevont szemöldökkel figyelt. Kezdetben főleg az elmebeli teljesítmény érdekelte, és fel is támadt vitatkozó kedve. Nagyon jól tudja ő is, hogy bélcsavarodás és nem kegy vagy büntetés okozta a fiatalember halálát – gondol-

ta az öreg. – Ami pedig a zsoldárt illeti, egyszerűen belemagyarazza, hogy ott az álom a halált jelenti. Mikor azonban a fiatal pap beszéde további folyamán Kohélet könyvéből idézett, az öregben egyszerre elnémult minden ellentmondás, és bensejében valami hangosan, döböntően dobbant rá: ez igaz! Az idézet pedig így szólt: „Mert vagyon oly ember, kinek munkája elvégeztetett bölcsességgel, tudománnyal és igazsággal; oly embernek adja pedig ezt örökségül, aki abban semmit nem munkálódott. Micsoda marad meg az embernek minden ő munkájából és elméjének nyughatatlan fáradozásából, mellyel ő munkálódott a nap alatt? Holott annak minden napjaiban voltak bánatok és búsulás az ő foglalatosságiban, még éjjel is nem nyugodott az ő elméje.” A fejedelmi öreg, mint akit váratlan támadás ért, nem maradt tovább, sietett ki. Életében először valami ájulásképpen környékezte, kövér csöppek ültek ki homlokára, és kocsit kellett fogadnia, hogy közeli lakásába visszajusson. – Ez nem volt papi beszéd – nyilatkozott másnap. – A papnak vigasztalnia kellene, ez meg csak izgatta a kedélyeket!

Életében először utánozni akart másokat, a hozzá hasonló jómódúakat. Eddig még sose próbálta, nem is tudta, milyen az, ha az ember az életet élvezi. De akkor kívánsága lett, hogy élvezetre váltsa pénzét, és – az akkori rosszulléttel okolta meg, hogy szüksége van rá – ment a leányával életében először nyaralni. Csakhogy nem sikerült. Nem bírta ki a tétlenséget, és idegesítette, hogy oly szemmel láthatóan mindenki pénzt akar kihúzni az ő zsebéből. Egyszer se fordult elő, hogy a nyaralásra szánt hat hetet végig kitöltötte volna, mindig két, néha már három héttel hamarabb jött vissza az irodájába. Ilyen nyaralás után az első hetekben mindenkinek, aki érintkezett vele, sokat kellett tőle lenyelni. Idő múltán aztán véglegesen elmaradt a nyári elutazások szokása, noha előrehaladó érelmeszedése, mint tudta, ajánlatossá tett volna számára egy kis pihenést.

A leányával szemben, mióta a lánya férjnél volt, valamivel bőkezűbb lett, mint volt azelőtt, amennyiben az unokája megszületését egy, a leányának vett ajándékkal – drága perzsaszőnyeg volt – ünnepelte meg. De Janinak szemébe tűnt, hogy

mintha az öreg szégyellte volna magát emiatt, a perzsaszőnyeg elküldése után egy hét is elmúlt, míg a lányát felkereste. Vejének a meglepetésért mondott köszönetre mogorván csak azt válaszolta, hogy őt becsapták a szőnyeggel, mert nem ér anynyit, mint amennyit adott érte, s nem ment be a szalonba az ott elhelyezett szőnyeget megnézni.

Nyers és szívélyesség nélkül való volt az öregúr modora még a lányával szemben is, mégse lehetett abban kételkedni, hogy a maga módján ragaszkodik hozzá. Meglepő volt tehát a viselkedése, mikor a lánya második terhessége idejében lánya életveszedelméről értesült. A veje közölte a hírt. Az orvos, aki a vajúdo asszonyt megvizsgálta, aggódik mind az asszony, mind a születendő gyermek életéért. – Eh, ostobaság! – felelt az öreg. – Margit kicsit nyafka, az orvos meg nagyképűsködik, biztosan nem lesz semmi baj! Az orvos aggodalma azonban nagyon is megokoltnak bizonyult, s még a magzat feláldozásával se lehetett a fiatal anyát megmenteni.

Akik a temetésen az öreg mellett álltak, azt beszélték, hogy a gyászszertartás egész ideje alatt hallhatóan csikorgatta a fogát. Noha egyenes testtartását ez alkalommal is megőrizte, arca fakó zöld és egyik napról a másikra felismerhetetlenségig sovány lett. A temetés után az özvegyen maradt férj – ki még a sírnál is apósa mellett állt és folyton és hangosan sírt – hiába kereste apósát, hogy együtt hajtassanak haza, mert az öreg észrevétlenül eltűnt, és egyedül ment a lakására, s három nappal a temetés után megjelent az irodában. Veje már előző nap is benn volt, s most is ott ült közös főnöki szobájukban az íróasztalánál. Mikor az öreg belépett, veje épp csak felnézett, köszönt, és írt tovább. Felgyűlt a posta, és sok fontos levél várt elintézésre. Az öreg még mindig igen rossz bőrben volt; a szeme alatt fekete gödrök, de mikor tekintete egy pillanatra a vejével összetalálkozott, a fiatalember meglepetten kapta el szemét, mert valami fürkésző, bántalmazó rosszindulat lobbant az öregember kopaszságig ritkás szemöldöke alól. A fiatalember tehát írt tovább, és anélkül hogy felnézett volna, halotta apósa határozott zajos fel-alá járását; aztán behívta a cégvezetőt, utasításokat adott, érdeklődött, a hangja rekedtes, de erőteljes és kemény volt, mint bármikor máskor is. A

cégvezetővel előhozatta a levelek másolatát, melyek az ő kétnapos távolléte alatt íródtak; némely levélre elégedetlen megjegyzéseket tett, és a cégvezető jelenlétében fordult oda vejeéhez.

– Az én levelezésemet máskor hagyd rám.

Kettőjük között bizonyos munkamegosztás lett bevezetve, de minthogy előző nap az öreg még nem jött be, a legsürgősebb leveleket helyette a veje intézte el. A vő éppen csak felpillantott munkájából.

– Ha Breslau rendelkezésemre bocsát hat vagon kukoricát, nem lehet várni a válasszal.

Ezt az öreg úgyis tudta, különösen ebben az esetben, mikor az áru kifogásolásának oka nem az áru minőségében, hanem az árak jelenlegi lanyhaságában volt keresendő. De azért még egyszer megismételte (s ezúttal már nem kapott feleletet):

– Máskor hagyd rám az én dolgomat.

A főnöki szobában azelőtt is kevés szó esett a két főnök közt, mert mindegyik önállóan végezte a dolgát és mind a kettő sokat dolgozott. De ettől fogva valóságos néma munkadüh szállta meg a főnöki szobát, mintha a két főnök – az öreg és a fiatal – ádáz versenyben hajszoznák magukat. Délben egyszerre keltek fel az íróasztal mellől – az öreg otthon ebédelt, hogy ne kelljen a vejével együtt a vendéglőben ennie, a vejének ugyanis nem volt háztartása, mert a kis unoka otthon, a vő szüleinél nevelődött –, és ebéd után már siettek vissza az irodába, s ritkán történt, hogy egyik a másikat egy-két percnél nagyobb idővel előzhette meg. És valahányszor a fiatalember tekintete az apósáéval találkozott, az a szúrós, rosszindulatú, kicsit gúnyos tekintet ütötte meg apósa szeméből. Mintha lesben állna.

VI.

Pontosan nem tudhatta, mi minden fordul meg az öreg fejében, de Jani úgy sejtette, hogy gyanú néz rá az öreg tekintetéből: a gyanú, hogy ő talán nem is boldogtalan most, sőt talán... Most az öregúrnak is új színben támadt föl az el-

jegyzési este emléke, mikor őt ott a cselédlány mindenki szemé láttára megölelte. Nem is akarta végiggondolni, hogy mi mindennel gyanúsítja őt az apósa, ki aligha hiszi el, hogy veje is szerencsétlenné lett.

Margit, a boldogult, kétéves házasságuk alatt igazán megnyerte az ő szívét. Attól fogva, hogy ő akkor este bement a menyasszonyához, hogy az öreg felszólítására „megértesse vele a Julissal való dolgot”, végig, mindig és minden helyzetben megőrzött ez az asszony valamit, ami őt lebilincselően meghatotta, megejtette. Hogy mi volt ez a sajátságos valami, azt a férj maga is nehezen tudta felfogni, megnevezni meg egyáltalán nem tudta. Volt Margitban valami megalázkodó, mintha még csak egy jó szóra is érdemtelennek tartotta volna magát. Talán gondolt arra a cselédlányra, kinél csúnyábbnak tudta magát? Erről sose beszélt, de mindig úgy fogadta férjének egy-egy simogatását, mintha neki bocsánatra volna szüksége és szótlanul köszöni, hogy férje ezt megadta neki. Igényei, kívánságai sose voltak – egyszer, szomorú kedvében meg is vallotta, hogy gyakran érzi magát rútnak, de azért – legalábbis férje alig látta másképp – mindig elégedett arccal járt, és árnyék-nesztelen magatartásához könnyen hozzá lehetett szokni, mert se rejtett, se nyílt szemrehányásnak nyoma se húzódott mögötte. Akkor Jani őszintén megvallotta, hogy az egész idő alatt, míg az exportcégnél tanult, Julis neki szeretője volt, de ez természetesen attól a perctől fogva múlttá lett, melyben ő Margit vőlegényévé lett. Minden igaz volt, amit mondott, minden ígéretét be is váltotta, sőt még többet is, mint amennyit ígért, mert hiszen akkor szinte nevetséges lett volna csak beszélni is Margithoz való nagy érzelmekről, ehhez túl becsületes, Margit pedig túl okos volt, de mennél tovább voltak együtt, Jani annál inkább nyugodtnak és véglegesnek érezte ezt a frigyét, annál mélyebben ejtette meg Margit odaadása, úgyhogy együttlétük egész idejéből egy órára sem emlékezett, melyben az egykori, fehér karú Julis csak kísértette is volna.

Margit halála mélyen szerencsétlenné tette, de nem úgy, hogy az egyértelmű fájdalomnak azzal a puszta-zúgásával telt volna be, melytől más élethanggal szemben siketté válik az em-

ber. Aznap éjjel – a szomszéd szobában feküdt a halott asszony – benne, elárvult ágyában fekvé, hirtelen és most először feltámadt a meglepő gondolat: vajon mi lett a másikkal, Julissal? Talán az oly váratlanul eléje toppant, az élet súlyára és semmisségére egyszerre emlékeztető halál, mely a napi dolgaikkal különben teljesen elfoglalt embereket is néha, pillanatra, magukkal szembetorpanjtja, talán a szokatlan magányosság – csak másnap jutott eszébe, hogy a szüleinek sürgönyöznie kell – és a csend, mindegy, akármi is idézte fel, a halott asszony felidézte – ki tudja, élő-e vagy az is meghalt már? – Julist, a cselédleányt, ki életének első asszonya volt, és kivel két évig – annyi ideig, mint a feleségével – élt és örült. A feleségével töltött két év miatt most, még a felesége halálának szigorú árnyékában is, nyugodtnak érezte lelkiismeretét, de a pár óra, melyet a felravatalozott asszonnyal szomszédos szobában töltött, lelkiismeretében is szerencsétlenné tette a feltartóztathatatlan gondolatok miatt. A halottal szemben bűnnek érezte gondolatát, de gondolat ellen nem segítség, hogy bűnnek érzi az ember; elkergetni mégse lehet. S nem tudta elkergetni a gondolatot, hogy a fehér karú Julis jó volt őhozzá, jobb, mint bárki más, mert együgyűen gazdag szívének és gazdag testének teljességéből volt jó. Mikor felkerült az Első Fővárosihoz, akkor még éppoly értetlenül és magát érdeketlennek érezve járt a sokrétű érdekekkel és érdekellentétekkel összetartott emberi világban, mint gyerekkorában az otthoni nagy, kövezett udvarban. Különösebben egy pálya vagy munka se érdekelte, valahogy oly távol volt mindentől, hogy minden egyformának tűnt, és ezért bármilyen neki utalt foglalkozást is magára tudott volna venni, de csak abból az egyszerű meggondolásból, hogy úgy látszik, mindenkinek be kell állnia valahova a sorba. Ifjúsága nem volt, mert gyerekkora sem volt; gyerekkorban volt még, mikor az ifjúság már titkosan gyötörte testét, s mire az ifjak sorába nőtt, a vágy már oly régi ismerőse volt, hogy orvul meg nem támadhatta őt. Julis volt az első; és Julis volt az első, ki az örömmel nem is sejtett csodáit őbenne életre ölelte. Julisnak már öelőtte is volt valakije, de Julis azt mondta, hogy őt másképp szereti, azt szereti benne, hogy úgy tud örülni, s hogy néha olyan, „mint a sárga pihés

kiscsirke az anyja szárnya alatt”. Most kínnóan, jelentőséggel csapkodtak emlékezete kapujában elhangzott, most újra előröppenő szavak, és apró, jelentéktelen mozdulatok emléke is megvillant. Az a messzi elementáris élet, amit ő mindig csak a kerítés mögül nézett, az tulajdonképpen Julissal áttört a kerítésen, megjött őhöz és magához ölelte őt – gondolta most, de magától irtózva nézett az ajtóra, mely a halottjától elválasztotta, és nem akart tovább gondolkodni. Eloltotta ágya mellett a villanyt, és fejét a párnába temette, de ahogy így, mozdulatlanul feküdt a sötétben és takaróját, mert fázott – holott nyár volt –, jobban magára húzta, eszébe jutott az a nagy, meleg fehérség, mely úgy tudta őt magához, magába ölelni, hogy neki le kellett hunynia a szemét, hogy kibírja az életnek ezt a sugárzását. Most már igazán szeretlek – mondta neki Julis az első hónapokban –, most már nem szabad nekem semmi, de még fikarcnyi ajándékot se hoznod, mert különben, ha majd egyszer úrilány feleséged lesz, annak úgy fogsz beszélni rólam, mint céda portékáról. Janinak szólította, mint a halott. Hiába volt minden erőfeszítés, hogy a halottra gondoljon, pedig jó és tiszta emlékekkel ajándékozta meg az is, garmadával. De mintha épp a halottnak életéből való egy-egy kép csak azért elevenedne meg, hogy a következő pillanatban elhalványodva, mágneses erővel zúgassa fel a másiktól kapott emlékek világos tömegét. Milyen nehéz volt az az éjszaka, mikor meg kellett mondania, hogy most hazamegy a Glanz céghez, mert már kitanult! Ostoba volt, bűnnek érezte, hogy a kerítés egy-egy órára nincs közte és az élet között, mintha idegen kertben járna, tolvaj módjára félt, és mindig várta, hogy most lesz vége, az örömet szabályellenesnek érezte, kezdettől fogva csodálkozott, hogy még mindig tart, még mindig szabad, s ahelyett, hogy ellenállt volna, mint a rend beteljesedésének, ellentmondásra nem is gondolva, engedelmeskedett a hazulról jött hívásnak. Julis is tehetett róla, hogy így történt, hibás volt benne a Julis együgyű bölcsessége. Hogy félt ő egész előző nap az éjszakától, mikor majd közölnie kell, hogy mennie kell, haza! És mikor megmondta Julisnak, Julis sírt ugyan kicsit, de őt nyugtatta, hogy előre tudta, ennek így kellett jönni, ne búsuljon a Jani, ilyen finom, szép szöke úrfi

talál még szép lányt eleget, amennyit csak akar, s ami őt illeti, mármint Julist, nagy a világ, majd csak talál ő is magához való becsületes embert, kivel megbecsülik egymást. Uram lesz, meg gyerekm, a gyerekekkel sok a gond, s a gond meg a munka majd csak megokosít engem – mondta Julis –, aztán dolgos, hű asszony leszek, mint az anyám, ki nyolc gyereket hozott a világra, és hatot közülük fel is nevelt.

Fagyos és kihalt volt a fiatalembernek a világ, mikor hazaért a Glanz céghez. De mert az öröm, mint valami elidegenített tulajdon, annak idején rossz lelkiismeretet keltett benne, az otthoni fagyos szürkeségben reménytelenül nyugodt volt, mint aki visszatalált a szabályhoz. Mikor később lánykérőbe ment, hitte, hogy azóta Julis is megtalálta párját vagy legalábbis hogy már nem lesz ott az ő hajdani főnökénél; nagyon meglepődött, mikor a csöngetésére Julis nyitott ajtót. Régen, még barátságuk elején mondta neki egyszer a lány, hogy ő tudja, el fogja hagyni és úrilányt fog elvenni, és ez nem is lehet másképp, hanem azt előre megmondja: ha ő megtudja, mikor és hol lesz a lakodalom, akkor az egész lakodalmas népség szeme láttára – ha a világ összedől is – még egyszer utoljára meg fogja csókolni. Isten őtet úgy segítse! Julis nevetett, a fiatalember is nevetett akkor, de Julis nem felejtette el, mint a fiatalember, s mikor ideje jött, megtette. A könnyelmű eskühöz való gyerekes hűségből, virtusból, bosszúból tette-e? Hátha se ez, se az, hanem valami más készítette rá? – A szomszéd szobában motoszkáltak az öregasszonyok, kik a halott mellett virrasztottak, neki pedig lassan kihevült az ajka, s egyszerre árvánál árvábbnak, a legszegényebbnél is szegényebbnek érezte magát, annyira kiszolgáltatottan, tehetetlenül kívánta azt a csókot érezni, azt a bátor, szeles és mégis a szelíd-ség ízével teljes csókot. Nem, nem a demonstrált jog eksztázisa, csak közönséges bosszú, ízléstelenség – mondta magának, és lehunyta szemét, hogy aludni tudjon –, a kisasszonyát, Margitot akarta vele sérteni, semmi több – ismételte, de borzongott, és az ajka meleg volt. Vajon az az öreg ember – kérdezte magát – megérezte-e, hogy ebben az esetben nem közönséges, undok cseléd-úrfi viszonyról van szó? Ellenséges, hidegvérű ravaszság volt csak tőle, hogy úgy sietett mindent rendbe hozni?

Özvegyen maradt férj, kire apró gyerekének gondja hárul, noha föld alá bújt volna maga előtt való szégyenletében, semmi se segített rajta, mikor a minden féküket eltépett gondolatok megrohanták. Visszaverhetetlen seregként, ostrom nélkül, amint jöttek, már meg is szállották a várat. – Igaz-e, hogy ti húsvétkor keresztény gyerekek vérit isszátok? – kérdezte tőle egyszer Julis, és percre nagyon elgondolkodott, aztán hirtelen, mielőtt ő még felelhetett volna hozzátette: – Nekem megmondhatod, mert még ha igaz volna, én akkor is szeretnék.

Csak most tudta meg a fiatalember, hogy micsoda inkvizíciós kínzószerszámok vannak készletben az emberi lélek egymással viaskodó hatalmasságaiban. Az egyetlen védekezés, bilincsbe szabadulás a munka, és örült neki, mikor a temetés után való második nap megint bemehetett az irodába.

VII.

Ahelyett hogy a fiatalember, mint azelőtt, csak pontosan és lelkiismeretesen elvégezné a dolgát és semmi többet, kevesellte a vállalat tevékenységét, minduntalan terjeszkedési tervekkel, újabbnál újabb üzleti szándékokkal állott elő. Végül após és vő között egy magában véve jelentéktelen nézeteltérés ürügyén kenyértörésre került sor. Az történt, hogy az Első Fővárosi cégvezetőjének fia eljegyezte az öreg feleségi ágról való szegény rokonának idősebbik lányát. A lány kelengyéről, ha nem is gavallérosan, az öreg gondoskodott, de nem a magánvagyonra, hanem a vállalat terhére. Nem feleségének szegény rokonát, hanem a cégvezető fiát ajándékozta meg – mondta –, s nem ő, hanem a vállalat, az Első Fővárosi az ajándékozó, melynél a cégvezető több mint húsz esztendeje dolgozik. A vő ezt az okoskodást nagyon is átlátszónak találta, és eddig nála még sohasem tapasztalt heveséssel tiltakozott ellene. Lánya halála óta most először hallhatták az irodában megint a fejedelmi öreg hangját. A fiatalember azonban fokozódó hévvel tartott ki a maga álláspontja mellett, és csak még jobban tűzbe hozta, hogy az öreg egyszerre fagyos nyugalommal vetette meg hátát, és kihívóan, semmibe vevő gúny-

nyal nézte, mint valami óriás a magát rekedtre kiabáló törpét. Kint az irodában csak csodálkoztak, hogy hol késik az öreg hangja, mikor egyszerre csak nyugodt léptekkel, kalapjával kezében kilép a főnöki fülkéből, s megy ki. Az ablakok megcsörrentek, úgy becsapta maga után az ajtót.

Az irodában a tisztviselők mind az öreg pártján álltak, s úgy képzelték, hogy az öregúr tán gavallérosabb is lett volna, ha zsugori és immár kapzsinak is látszó veje nem áll útjában. A fiatal főnök észrevehette, hogy már több mint népszerűtlen, de abban az időben nem törődött ilyesmivel. Jó ideig az irodában híre-hamva se volt az apósának, és ezáltal őrá még több munka hárult; reggel, mikor a tisztviselők bejöttek, őt már íróasztalánál találták, és este, mikor mind elmentek, ő még maradt, dolgozott. Alkalmazottaival szemben követelődző lett, a munka egész eddigi rendjét, s nem épp a munka előnyére, felforgatta, sokszor egymásnak ellentmondó utasításokat adott, és senki se dolgozott neki eleget.

Ekkor egy napon déltájban megjelent az irodában a fejedelmi öreg. Mint valami idegen úr, olyan udvariassággal viszonyozta a tisztviselők köszönését. A főnöki fülke – talán szándékosan nyitva hagyott – ajtaján keresztül a feszült kíváncsisággal ágaskodó alkalmazottak láthatták, hogy az öreg – kalapját a fogásra akasztva – széket vesz magának, és veje íróasztalának oldala mellett elhelyezve a széket, leül és szembe fordul vejével. A cégvezető, akit most beszélítettak magukhoz a főnökök, elbeszélte később az irodában mindent. Az öreg az aktatáskájából egy iratcsomót húzott elő, és szemét vejéről le nem véve közölte, hogy az üzlettől visszavonul. – Unokámnak – mondta – már úgyis eleget hagyhatok, mért tegyem ki magam továbbra is mindennemű üzleti izgalomnak. Pihenni akarok.

A „mindennemű” volt az egyetlen megnyomott, személyes élű szó. Hideg elégtétellel nézett a fiatalemberre, ki igyekezett meglepetését összeszorított fogakkal, nyugalommal elleplezni. Az öreg az iratokat teregette a veje elé, eres, csontos keze fürgén járt a sok papír közt, s a cégvezetőt szelíden kérte, hogy hívja be a könyvelőt, mert máris hozzá akar fogni az elszámoláshoz. Az öregúr megmutatta a már elkészült, nyom-

tatott körlevelet is, mellyel az üzletfeleket is értesíti, hogy az Első Fővárositól barátságosan megvált, nyugalomba vonul és köszöni eddigi bizalmukat. Annak idején – mint azt később az öreg Glanz észre is vette, de már későn – vő és após között semminemű írásos szerződés nem kötött. A fejedelmi öreg biztosan szintén észrevette ezt, és még azt is fel lehet tételezni róla, hogy már abban az időben is, minden eshetőségre, szabad kezet akart magának, és szándékosan mulasztotta el azt, ami el lett mulasztva. Most a diadalmasoknak hanyag mozdulatával, de a tromfnak nem rejthető élvezetével előállt azzal, amit legutoljára hagyott, a legsúlyosabb ütéssel. Ez pedig abból állt, hogy a tőkén kívül, mit veje hozott, és az együttműködésük óta létrejött haszonnak vejére eső fele részén kívül egész tőkéjét kivonja az üzletből. – A céget azonban meghagyom neked – fejezte be az öreg úr.

A cégvezető a tisztviselők előtt az egész jelenetet egy szóban foglalta össze. – Életemben se, még elképzelni se tudtam – mondta –, hogy ilyen nagylelkű eleganciával lehet valakinek a hasába kést szúrni, mint azt a fejedelem tette. A könyvelő is hasonló értelemben nyilatkozott.

A vállalatot a váratlanul kivont tőke nehéz helyzet elé állította. Már magának az öregnek köztudomásra hozott kiválása is a belföldi piacon megingatta a cég hitelképességét, a külföldi összeköttetések is veszélyben forogtak, mert az Első Fővárosi egész sor szállítási kötelezettségének nem tudott eleget tenni. A konkurencia a keringő híreket még sötétebbre festve adta tovább. Az Első Fővárosi még a Glanz és Fia céggel szemben is kellemetlen helyzetbe került. Eddig a Glanz és Fia cég a legnagyobb mennyiségeket is úgy szállította, hogy a pénzt utólag, a fuvarlevél-másodpéldány beküldése ellenében kapta meg. Glanz és Fia most közölte az Első Fővárosival, hogy a jelenlegi nehéz pénzügyi viszonyokra való tekintettel csak a pénznek egy ottani bankban való előzetes deponálása esetén szállít. Az öreg Glanz a cégnek írt levéllel egyidejűleg külön családi levelet írt a fiának, melyben megmagyarázta neki, hogy kénytelen volt így cselekedni, mert neki kötelességei vannak saját cégével, illetőleg Ernő fiával szemben is, sőt, sajnos, úgy látszik, hogy még az unokájára is gondolnia kell,

kinek fővárosi nagyapja valóban nem ismeri a legelemibb családi és emberi kötelességeket sem.

Jani nem adta fel a harcot, sőt csak most gyürkőzött neki igazán. Láta, hogy a helyzet napról napra tarthatatlanabb lesz. Még csak boldogult felesége hagyatékát se folyósíthatta az Első Fővárosi érdekében, mert arra az árvaszék tette rá a kezét. A meglévő tőke, mely kisebb arányú vállalatnak még felvirágoztatására is elég lett volna, az Első Fővárosi üzemét minden órában a teljes összeomlás veszedelmével fenyegette. Ezt higgadtan belátva Jani abbahagyta a kilátástalan erőlködést: az Első Fővárosit eddigi méreteiben a rendelkezésre álló eszközökkel nem lehetett megőrizni: a régi méreteket megrázkódtatás nélkül, óvatosan át kell formálni s arányba hozni a jelenleg rendelkezésre álló mozgó erővel, s ha aztán a fennakadás veszedelme már elmúlt, akkor lassan, a visszanyert mozgékonyág után fokozatosan újra kiépíteni az Első Fővárosit azzá, ami volt. Egy csomó vételmegbízást – szép hasznot jelentettek volna – konkurens vállalatoknak adott tovább, s csekély jutalék ellenében; de ezzel elkerülte a nyílt zátonyra futást, sőt még némi pénzhez is jutott. Az üzemeltetéseket a hivatalnokok egy részének elbocsátása is csökkentette.

Az Első Fővárosi régi magánál sokkal kisebb súlyú cég lett, de pár hónap múlva már erősen állt a lábán.

Az öreg Glanz abban a levélben, melyben fia előtt a Glanz cégnek a bajba jutott Első Fővárosival szemben elfoglalt rideg álláspontját mentegette, nem írta meg, hogy erre a lépésre Ernő fián és unokáján kívül – Jani fia jövőjéről való gondoskodás is készítette. Nem akarta a Jani fiút őszinteséggel bántani, de magában biztosra vette, hogy az Első Fővárosi most már csúf véget fog érni. Haldoklóba kár orvosságot tömni – gondolta, s ő majd aztán akart Janinak segítségére jönni, ha az úgyszólván menthetetlen Első Fővárosi már kimúlt. Addig csak kár volna a pénzért. . . Ezek után kellemes meglepetés lehetett volna, hogy az Első Fővárosi mindennek ellenére újra szolid és jól vezetett cég lett, ámde az öreg Glanz most már végsőkig bizalmatlan volt Jani szerencsésével és Jani egyéniségével szemben. Ő járt fent a fiánál, szemtől szembe állt vele, látta,

hallotta – igaz, beszélni ő alig beszélt a fiával, mert annyira megrendítette, lesújtotta az, hogy milyen állapotban találta. Pedig ez a látogatás arra az időre esett, mikor az Első Fővárosit Jani már ismét talpra állította. – Nem lesz a dolog tartós – rázta tapasztalt fejét az öreg Glanz –, nem fog tartani. Az Első Fővárosiból még ma is kincsesbányát lehetne csinálni, hanem a Jani fiú miatt nem bízom a dologban. Úgy néz ki ő, hogy az ember szívét hasogatja, ha látja. És a lakása! A házmesternéje takarít nála, aki kilophatja még a két szemét is. Dolgozik Jani, igaz, sokat, de az nem munka, az betegség, láz. Nem lesz jó vége. – Mikor Ernő fiával egyedül maradt, még utolsó, titkos gondolatát is megvallotta: Jani nem normális. Láta a hivatalnokai arcát, mikor beszéltek vele, és azoknak is arcára volt írva ugyanez a sejtés.

Az Első Fővárosi rendbe jött, nem volt már izgalom, s megfogyott a munka is. És az orvul megtámadott fiatalember elmondhatta magában, hogy célt ért. Épp ez volt azonban az, ami Janit egyszerre meghökkentette. Belelovalta magát egy dachba és harcba, melyet tulajdonképp kívülről, maga a fejedelmi öreg diktált rá, s amihez neki – most úgy tűnt fel előtte – valójában kevés köze volt. Mert íme, most, célt érven, neki elégedettnek kellene lennie, örülnie kellene – és mindebből semmit se talált magában. Egy ideig még, mint a kijózanodó részeg ember, ki a részegség és józanodás határmezsgyéjén derengő ésszel kapja magát rajta, hogy furcsákat mond, túl hangos a szava – de azért mégis, a nézőközönségre való tekintettel, egyelőre, egy ideig még titkolja a józanodását, és tovább szimulálja a világtalan, teljes részegséget, egy ideig még Jani tovább szorgalmatoskodott az Első Fővárosi körül. De a főnöki szobában, ahol még benn állt az öreg íróasztala, munka közben mind gyakrabban emelte fel fejét és nézett szembe az öreg íróasztalánál álló üres székkal. Mint ha esztelen tánc közben hirtelen elhallgat a kísérő hangos zene, munka közben mind gyakrabban körülnézett, hogy hol van, ami munkára serkentse, és értelmetlenségtől kongott az egész iroda. Néha már a frissen jött posta is felbontatlanul hevert előtte, és ő csak szórakozottan, tétlenül üldögélt. Az éjszakái is megint rosszak lettek, s többnyire csak hajnal felé aludt el. Bár ilyenkor is a

megszokás hatalma már reggel hétkor felébresztette, de ahelyett hogy – mint azelőtt – kiugrott volna az ágyból, fásultan fekvé maradt, s kezdte nem belátni, hogy miért siessen. Ő volt ugyan az Első Fővárosi tulajdonosa, főnöke, vezetője, de sohasem tudta magát az Első Fővárositól elválaszthatatlannak érezni, mint például az apja, kinél a személye és a cége egy élőnek csak két különböző neve volt. Az Első Fővárosi nehéz zavarok közé került, ő megmentette, és most, hogy minden rendbe jött, saját maga valahogy kívül maradt, feleslegessé tette magát. Ha visszagondolt, úgy látta, hogy még a nagy munka idején se tudta úgy a sajátjának érezni az irodát, mint például a hazai sváb paraszt a talpa alatt a földjét; most meg, hogy a nagy bajlódás elmúlt, már nem is járt be szívesen az irodájába. Ebben a többen kívül még egy különös oknak is volt szerepe: a cégvezető fia volt ez az ok. Ez az ember, amilyen fakó kis hivatalnok volt, azóta, hogy megnősült, megemberesedett, arca kerekesebb, föllépése szinte bántóan bátor és friss lett. Önmagában persze diadal lehetett Janinak, hogy az ő személyes erőfeszítése az Első Fővárosit megmentette, de milyen sovány kis diadal ez: meztelenre akarták vetkőztetni, és ő kiverekedte, hogy maradt rajta pár rongyos gúnya, mely eltakarja meztelenségét. És hogy végül is csak ennyi volt az egész diadal, ezt tudta a cégvezető, a fia és a rajtuk kívül megmaradt három hivatalnok is. Az irigység, amivel azelőtt néztek rá, kárörömmé vált. A cégvezető fia, ki vele körülbelül egykorú fiatalember, most indul el élni, élete vonala szemmel láthatóan fölfelé megy, csak rá kell nézni, és a jó remény és a gondozottság szaga szinte a szembe árad. És Janiban megint felülkerekedtek azok a hatalmak, melyek felesége halála napján vették kínzószerszámaik alá; nézte a cégvezető fiát és nézte magát, és kérdezte, hogy ő a még be se töltött harminc évével már csak mindig és mindenben lefelé, mindig jobban lefelé menjen? Mert az Első Fővárosi fennmaradása semmi vigaszt se jelentett neki: a gyerekkori szomjúságot érezte az örülő élet után, s már alig tudott odafigyelni, ha a cégvezető egy-egy ügyben utasítást kért. Hát őneki – kérdezte magát – nem szabad akarnia az életet érdemessé tévő jót, a magát az életet jelentőt: meleg karokat a nyaka köré, meleg testet a

hideg ágyába, szerencsétlenné lett lelkiismeret helyett öröm fényénél átvirrasztott éjszakákat?

Lázadt, és lázadásnál nem bírt még tovább menni, mert úgy érezte, hogy számára nem maradt már élet, lehetlenné lett, mert ugyanő, ki lázadt ez ellen a lehetetlen ellen, egyben egész szívével tilosnak is érzi azt, amire egész szívével éhezik és szomjazik. Ha most, az asszony halála után nyomon kergetné azt az első nőt, kit szeretett és ki most a maga egyszerűségében úgy vonzotta, mint száraz magot a nedves, megváltó fekete talaj – nem az volna-e ez, mintha a halott után kiabálná: elmentél, megszabadítottál? Felvilágosult, modern ember volt, ki minden idegrezzenését agya munkájával kíséri, és azonkívül nem a prófétai, hanem a mózesi zsidók véreből való vér: eszébe se jutott, hogy másképp is lehet, mint hogy az élők a földön járnak és a „halálban nincs emlékezés”, a halott a föld alatt csonttá soványszik, porrá omlik. A halott – gondolta – persze nem tud semmiről, de ő, az egykori élő egykori férje, őbenne még él Margit, és ha ő most visszakanyarodik az első asszonyhoz, hazugsággá teszi, meggyalázza a két évet, melyet Margittal töltött. Annak idején a cégvezető és minden kondoleáló arcán látta a szemtelen, kicsit irigy gyanút: mind visszaemlékeztek az eljegyzési este botrányára, és mind meg voltak győződve róla, hogy ő titokban szerencséjének érzi Margit halálát, mely meghagyja neki az Első Fővárosi birtokát, de szabadságát is visszaadja, s ily hamar; szerencsés fickó! – ez a szó nevetett rá a szertartásosan komoly szemekből. Az egykori, szegény, élő Margit, akit a halott védtelenül hagyott, Jani lelkében rimánkodva, mint egy összerugdalt, szegény őzike, várta az ítéletet. Mintha szólna hozzá: hiszen tudtuk, mikor egymáséi lettünk, hogy nem szeretjük egymást úgy, ahogy férfinak és asszonynak egymást szeretnie kell, de az csak nem igaz, hogy két esztendőn át alázatosan eléd hozott életem egész melege neked csak teher volt, és hogy a halálom nagyobb szolgálat neked, mint minden akaratommal szolgáló életem volt? – De hátha igen? Ez volt az a kérdés, amit esze, akarata ellenére, rákényszerített. Talán eszébe se jut, hogy ezt a kérdést így tegye fel magának, és biztos, hogy ez a kérdés ennyire el nem mérgesedik életét megmérgező kérdéssé, ha

minden ránézõ szem nem gyanúsítja kész felelettel s nem zaklat föl benne mindent. Gyengéd érzelmekkel, fáradtan a kusza gondolataitól, melyek közt nem tudta már, melyikben ismerjen a magáéra, melyikben a gyanútól kívülrõl rádiktált gondolatra, emlékezetében részvétellel idézte fel a törékeny, hosszú szempillájú, leányos asszonykát, kinek az élet nagyobb jót adni nem tudott, mint hogy fiatal élete utolsó két évére kiszabadította egy rideg és különc öregember szeszélyeinek rabságából, hogy helyette egy korrekt férjet adjon neki az õ személyében. De Jani sohase kereshette fel emlékezetében a nem élt élettõl fájdalmas, halvány gloriólával besugárzott asszonyalakot anélkül, hogy ugyanakkor hívatlanul és azonnal meg ne jelenjen a másik is: az élet-friss arcával, telt vállaival, súlyos kezével, mely azonban, mint a lepke szárnya, könnyû lett, ha simogatott, melynek érintését még a bőre is emlékezve bizseregte, a fehér karú Julis jött eléje a mozdulatainak, a szavainak megfoghatatlan, boldogító egyértelmûségével.

VIII.

Hermann, akit a szakmabeliek fejedelmi öregnek csúfoltak volt, felháborítóan szerencsétlennek érezte magát, és a dologban a legrosszabb az volt, hogy – minden hasznos tevékenységtõl megfosztva – kénytelen volt ezzel az érzéssel mindig szemközt ülni; mint a fogoly, aki egy – neki talpig ellenszenves, kellemetlen – idegennel van együvé zárva és minduntalan bele kell ütköznie ebbe az utált asztal- és hálótársba. Az öreg Hermann a körülményekkel és külsõ lehetőségekkel való küzdelemben töltötte el életét, és ez a küzdelem annyira igénybe vesz némely embert, hogy estére, mint a kifáradt katona, gondolat és minden szemlélődés meg elmélkedés nélkül csak ráesik az ágyára és elalszik. Nincs is sok elmélkedni való: a kommandóra kell figyelni és rugalmasan engedelmeskedni. Hanem attól fogva, hogy az öreg Hermann otthagyta az Elsõ Fõvárosit, épp a dolgoknak és esélyeknek ez a kommandója nem hallatszott többé: ha régebben nyáron pár hétre elutazott, a pillanatnyi tétlenség akkor is rossz volt, de ebben a tét-

lenségben lélekben tovább is ott lehetett a cselekedetek színterén, fejét törhette újabb teendők fölött, izgulhatott, készülhetett, míg most egyszerre ott találta magát a lakásának nevezett pusztaszigeten, nincs több elintéznivalója, semmi, csinálhat, amit akar – de mit lehet csinálni, ha nincs az iroda, posta, semmi, de semmi posta?

Természetesen nem az Első Fővárositól való kilépésével kezdődött a szerencsétlenség. Már akkor kezdődött, mikor, vörös hajú kölyök, nekiindult az életnek, de ha nehezen is ment, lassan mégis győztes lett, és jöhettek újabb családi és üzleti szerencsétlenségek, győztes maradt, ment mindig feljebb a maga útján, nem segített neki senki, útját sokan állták el, sokan próbálták elgáncsolni, ő végezte, az ő ereje, az ő teljesítménye volt, hogy senki se vághatta földhöz. Ahogy a fényes nappal szemben nem is lehet tamaskodva megállni, hogy vajon nem éjszaka-e, nem lehetett neki se kételkednie abban, hogy milyen úton kell keresnie az életet. Ez az első perctől fogva magától adódott, és ami kérdés eldöntésre várt, csak az esetenként megismétlődő egyetlen kérdés, hogy hogyan lehetne adott helyzetből egy lépést előre és így mindig előbbre jutni. Most se, hogy az Első Fővárositól való kiválása és aggasztóan fogyó testi ereje – gyakran szédült, szívrendetlenségek, álmatlanság, rossz étvágy – tétlenségre kárhoztatták, most se, legtávolabbról se merült fel a kérdés előtte, hogy ő tán valamit az ő életét illetően rosszul tett volna. Kész nevetség lett volna az ilyen gondolat. Azt tette, amit tennie kellett, ha egyáltalán élni akart és nem eltipratni magát. Ha ő szerencsétlennek érezte most magát, ennek csak mások lehettek az okozói – a felesége, aki megcsalta, a lánya, aki meghalt, a veje, aki rajta keresztül orcátlanul könnyű szerencsét akart, a cégvezető, aki idejárt hozzá titokban pletykálni, és a vejének munkaörület és teljes hanyagság között hullámozó szeszélyessége. A felesége – nem, arra már nem is gondolt, az rég volt, de a lánya!

Az öreg Hermann rendkívül józan – ahogy az öreg Glanz mondta róla –, páratlanul logikus és világos fej volt. Csodálatosképpen lánya halálával szemben egyáltalán nem tudott egy tisztára nevetséges nézettől szabadulni, mely szerint a lánya

nemcsak egy szerencsétlen terhesség következtében, hanem renitens dacból, csak azért, hogy neki, az apjának, megmutassa, hogy őt, az apját, megbüntesse, „szántsándékkal”, gyűlöletből halt volna meg. Ez a mélységesen titkolt gyanú, már nem is gyanú, hanem meggyőződés, megdönthetetlené vált az öregben, mikor hosszú idővel a kenyértörés után, most, magához hívatta a vejét, és a fiatalember szavaiból megtudta, hogy annak – talán minden ismerős között az egyetlen embernek – sejtelve se volt arról, hogy a dacos Margit boldogtalan volt a házasságában. Ó, ez az utolsó beszélgetés a fiatalemberrel, ezzel az „ártatlan jószág”-gal, ez mindenből kifosztotta őt! Kit nem tudsz elfelejteni? Margitot? – kérdezte hirtelen-tágult szemekkel az öreg. Igen, a fiatalember semmit se tudott arról, hogy Margit a posztónagykereskedőnek mindig okoskodó orvos fiát szerette volna, azt, aki Margitot nem is akarta, de akit a posztónagykereskedő a várható örökségre, az ő pénzére való tekintettel rá tudott volna venni a házasságra – a fiatalember erről nem tudott semmit, nem is sejtette, hogy micsoda előzményei voltak a Margit menyasszonyságának; persze – gondolta az öreg – nem is tudhatta tehát, hogy Margit az apja ellen való bosszúból akart meghalni. „Velem mindent csinálhatsz – mondta neki fenyegető csendesen a lánya, mikor ő előállt a Glanz-féle házasság tervével –, de azt mondom neked, boldogtalanra teszel.” Boldogtalanra? Lári-fári – türelmetlenkedett az öreg – szép, szolid, rendes, egészséges fiú, aki nem csak örökölni, hanem dolgozni akar, és nekem arra kell gondolnom, hogy a céget megfelelő kézbe adjam. – Margit engedelmeskedett, de könnyörtelenül állta a szavát. Mikor megszületett a kislánya az öreg egyedül maradt vele, no – mondta – ugye jobb lett minden, mint gondoltad? „Úgy lett minden, mint gondoltam” – felelte Margit. Ej, jól emlékezett erre a beszélgetésre. Csaknem könnyöngött a lányának, hogy még ha nem is igaz, hazudja, hogy egy kicsit már hiszi, hogy az apjának igaza volt, de nem, hiába magyarázta, hogy a fiatal doktor is csak a pénzéért vette volna el, tehát azzal se lett volna jó, hiába, a lány csak ismételte: „Úgy lett, ahogy én előre mondtam.” Talán csak neki mondta, hogy boldogtalan, csak hogy őt kínozza? Túl komolyan akkoriban nem is vette az

öreg, hanem mikor meghalt a lánya, akkor ez neki jeladás volt: minden csak őellene tör, minden csak őt bántja. Mért nem várt kicsit a halállal? Mért nem hagyott kis időt még magának és az apjának, időt, hogy jóra fordulhasson minden? Tudhatta Margit, hogy, akárhogy is, de egyetlen ivadék, és az élethez kell az apjának, mert mit csináljon most? Még lánya életében is el-el tudta keseríteni a gondolat, hogy ami az ő munkája, ami az övé, az nem maradhat az övé, egyszer majd örökség lesz – de most! A feleségi ágról való sápiítózó özvegynek hagyja hátra vagyonát, ezeknek a templom egereinek, kiket utált? Vagy azon a címen, hogy az unokájának hagyja, kerüljön vissza a vagyon az Első Fővárosihoz, ennek a hirtelen nagy étvágyú fiatalembernek győztes öröme, ki ilyen könnyen jó üzletet csinál az ő egész életének eredményével? Ahogy egyszer attól a szakállas paptól hallotta, mikor annak az elnöknek a fiát temették?

Akkor hívatta el magához az öreg a vejét, mikor már nagyon gyengének érezte magát, és a haláltól való félelmet jóformán elfelejtette a kívánság mellett, hogy ellenségén még egyszer triumfáljon. Hogy mért volt ellensége, azon nem is gondolkozott – az volt, mert annak érezte. Sajátságosan az ő életének egyetlen olyan szakasza nem volt, melyben ellenség nélkül élhetett volna. Ő dolgozott, és mindenki csak élvezni akart. Csak miután a cégvezetővel már üzent a vejéért, állt meg gondolkodni afölött, hogy mit akar neki mondani, hol akar rajta sebet ütni, hogy ne ülhessen úgy vele szemben, szemtelenül összeszorított fogakkal, mint akkor, mikor be ment az irodába, az ő irodájába, bejelenteni, hogy viszi a pénzét. Hallotta, hogy most elhanyagolja az üzletet – emiatt azonban nem szólhat, az Első Fővárosihoz neki már nincs köze. Azt akarja a fiatalembernek megmondani, hogy tőle fil-lért se fog örökölni? Azt az úgyis tudja. Nem tudta, hol fogja meg a dolgot, csak szüksége volt arra, hogy valamit tegyen, valami megtorlást, azért, hogy egy fáradságban, keserűségben és eredménnyel eltöltött élet határán mégis megcsalatra, mindenkit magánál boldogabbnak látva kell megállnia és elesnie. Legalább annyit akar neki megmondani, hogy: ugye, mi lett az Első Fővárosi énnélkülem? Melyikünk győzött?

A fiatalember el is jött, és mindjárt meglepetés érte az öregot. Nem az összeszorított fogú, fellázadt rabszolga, de, sápadtabban, a régi kis Glanz Jani volt, a szerény és hallgatag legényke. Igazából nem volt kellemes az öreg számára ez a meglepetés. Szívesebben vette volna, ha másként jön be, ha nem azzal kezdi, hogy már felhozatta volna az unokát, de nem tudta, hogy nem lesz-e talán csak izgató hatású ez a látogatás. Szívesebben vette volna, ha úgy lép be, ahogy várta: vágásra és visszavágásra készen, mert látható ellenség után vágyott az öreg. Eleinte csejt sejtett, a való arcot elrejtő álarcot. De ez tévedésnek bizonyult, mert mikor az öreg minden taktikázást felejtve egyszerre csak a mellére ütött és azt kiáltotta, hogy ő magának dolgozott, és senki, de senki ne számítsa arra, ami az övé – a fiatalember azzal állt elő, hogy köztük félreértés történt, és ő tudja, hogy ő hibás lehetett ebben, de abban az időben Margit halála őt annyira feldúlta . . . Ez még nem hatott volna az öregre, sőt meg volt róla győződve, hogy ez csak ravaszul kiszámított beszéd. De mikor a kérdésre, hogy talált-e már magának valakit, a fiatalember a fejét rázta és azt mondta: nem tudom Margitot elfelejteni – akkor az öreg előtt lassan világos lett, hogy ez a fiatalember semmit se tud, és köztük csakugyan félreértés történt. Csak látni kellett a fiatalember arcát, mikor ő, az apósa, elképedve elmondta neki, hogy valójában miként élt a házasságban Margit, hogy a fiatal doktorhoz szeretett volna menni Margit. Most már csak rá kellett néznie erre a fiatalemberre, és meggyőződött róla, hogy egy ártatlan jószág az, kitől azt várta, hogy az élet még egyszer egy legyőzésre érdemes ellenséget állít benne szembe vele.

– Te, csakugyan igazad volt, félreértés volt köztünk – mondta az öreg, és megroppantan csak végtelen, ásitó közönyt érzett ennek a zavaros tekintetű szőke fiatalembernek egész lénye, minden gondolata, egész sorsa iránt. – Látni akartalak csak, ez volt az egész – mondta búcsúzóul fáradtan, és a fiatalemberre már rá se nézett.

Miután a fiatalember elment, elővette még egyszer a végrendeletét, elolvasta, és meg volt vele elégedve. Egész vagyonát unokájára hagyta, de azzal a kikötéssel, hogy ha nagykorúsága előtt az unoka meghalna, a vagyon csak közintézmé-

nyekre szálljon. A közintézmények nevét előző nap a telefonkönyvből írta ki: csak egy volt neki a fontos, hogy ne bárki egyes ember legyen az ő életének ellakmározója.

IX.

Julisnak nem volt nehéz elérnie, hogy új helyet kapjon. A cselédkönyvében csak éves helyek voltak, s a véletlen úgy hozta, hogy nem a fővárosban, hanem egy vidéki urasághoz szegődött el. Amolyan falusi uraság volt, de finom népek, egy öreg úr, meg a felesége, kikhez néhanapján hazalátogattak a gyerekeik. Hat szobát kellett takarítani, munka volt hát elég, de Julis a munkától nem húzódozott, és ha a háznál egy-két napra vendégséget csaptak, és ezzel aztán igazán sok munkát is adtak, a borralalóval elég gavallérosan kárpótolták a vendégek. Jól is ment volna a Julis dolga, ha a többi cselédséggel meg nem gyült volna a baja. A szakácsné meg a kocsis volt még Julison kívül szolgálattévő személy a házban. Julis tapasztalásból tudta, hogy a szakácsnék mindenestül cselédhez – mint amilyen ő volt itt – sokszor magánál az asszonynál is rosszabbak, s hogy új helyre került, már előre is legalább annyira tartott a szakácsnétól, mint a háziasszonytól. Eleinte úgy látszott, hogy egyiktől sincs mit tartania. Olyan jómódú szabad ház volt ez, ahol az uraság a cselédségre bízta a cselédség dolgát, és nincs perpatvar, nem jár a dolgozó ember sarkában az asszony száz utasítással és kifogással, amik csak feltartják az embert és elveszik a kedvét a munkától. Egyszer s mindenkorra ki volt adva a napirend, és azon kívül senki se akart semmit. A háziasszony még csak ki se jött a konyhába, a szakácsné ment be hozzá reggel, hogy az aznapi ebédet megbeszéljék. A szakácsnéből se nézett ki eleinte semmi rossz. Középkorú, természetes asszony volt, ki kicsit fontoskodva ugyan, de jóakarattal vezette be őt, az új cselédet a ház szokásaiba. Julis biztosra vette, hogy jól összeférnek majd, ha különösebb barátságot már kezdettől fogva se remélhetett. Hanem hamar kezdett a dolog rosszra fordulni. Már az első vasárnapon. A szakácsné ugyanis – ha már nem is volt épp fiatal – megtartotta a

fiatalkori szokását, és vasárnap délután kiöltözött, hogy táncba menjen. Julis is ünneplőbe öltözött, de makacsul megmaradt amellett, hogy nem megy táncba, mert nincs kedve. A szakácsné egyedül ment el a kocssal, de nem telt bele egy óra, a kocsis már visszajött, és leült Julis mellé, aki a konyha előtt a kőlépcsőn varrogatott. Csendes volt az udvar meg az egész házkörnyék – az uraságék ezen a vasárnapon is, mint általában vasárnapon szokták, beutaztak a városba. Sándor – így hívták a kocsis – azt mondta, hogy azért hagyta ott a bálát, mert az a lány, akivel táncolni szeretett volna, ma nem volt ott a táncban. Becsületes arcú, szép szál barna legény volt a Sándor kocsis, és olyan egyszerűen mondta, hogy ezért jött vissza, hogy Julisnak még csak eszébe se jutott, hogy órála szól, mikor a lányt emlegeti, akivel táncolni szeretett volna. Még tréfálva meg is kérdezte Julis, hogy aztán legalább szemrevaló lányt nézett-e ki magának. De mikor este hazajött a szakácsné, és Sándort még ott találta vele beszélgetve, a szakácsné sértődött arcot vágott, és ebből legalábbis annyit megtudott Julis, hogy a szakácsnéval hányadán van. A szakácsnénak nyilvánvalóan nagyon is kedve ellen való volt, hogy a kocsis Julis körül forgolódik. Azt hihette, hogy Julis csak azért maradt otthon, hogy zavartalanabban lehessen együtt Sándorral, s a dolog veszedelmes fordulatot vett, mikor Julis vasárnapról vasárnapra tánc helyett otthon maradt, és a kocsislegény meg már csak oda se ment a bálba, hanem szépen megmosdva, pomádésan kifésülködve, ünneplőbe öltözve leült Julis mellé a kőlépcsőre. Kettős oka lett rá a szakácsnénak, hogy Julisra mérges szemmel nézzen: nemcsak, hogy elvette a Sándort tőle, hanem miatta még össze is vesztek, mert mikor egyszer már nem bírta magával és csúfolkodva kérdezte, hogy mért nem ízlik már a tánc, Sándor felfortyant és ráripakodott: mi köze hozzá! Hasztalan tudta Julis, hogy ő az egész dologban olyan ártatlan, mint a ma született bárány, ez nem segített rajta, és mármost neki is tudni kellett, hogy Sándor kocsis mi járatban van ő körülötte forgolódván. Igazság szerint az ő részéről annyi volt minden, hogy szívesen elbeszélgetett a legénynyel, mert jóra való embernek látszott, és mert az ember csak nem élhet némák módjára, mikor nyelve van. Sándor pedig

adott neki elég beszélni valót, Pestről kérdezősködött, hogy és mint van ott minden, mert ő még nem volt odafönn, Julis meg a Városligetről, az Állatkertről, Budáról beszélt neki, még a Nemzeti Színházról is, mert Julis ezt mind sokszor látta. Máskor meg Sándor vette át a szót, mert neki is volt már elég elbeszélni való tapasztalata. Az apja odaveszett a háborúban, nem mintha elesett volna valamelyik fronton, megjárta az mind a harctereket és mindenünnen hazajött, még kitüntetések is kapott – él is még, hanem azért az igazság az, hogy odaveszett a háborúban. Nem szívesen, erről az egy dolgról nem szívesen beszélt a Sándor kocsis, de a sok csendes vasárnap délután erről is kicsalt belőle minden szót. Mikor vége lett a háborúnak, az apja már nem akart az eke mögé állni. Mintha kicserélték volna a négy esztendő alatt. Akárhogy is, de abban igazuk volt a vörösöknek, hogy eltiltották a bort. Nem dolgozik az, csak iszik, a Sándor anyját már sírba is vitte . . . ilyen egyedül vagyok én, mint az ujjam – mondta Sándor hetykén, de azért akkor már Julis is megriadt, mert látta, mire tart a Sándor igyekezete. A szakácsné fullánkös beszédei csak siettették, hogy a gondolat szóba érjen. Nem szeretömnek akarok – mondta Sándor Julisnak –, hanem feleségemnek. Mire Julis mégse tudott mást válaszolni, mint azt, hogy még csak tréfából se mondja ezt neki Sándor, mert erről nem lehet szó. Nem tréfálgatok – erősítgette az, mire Julis is komolyan azt mondta, hogy ő se tréfált, és – ez volt az utolsó együttes vasárnap délutánjuk – már fel is kelt, mintha valami sürgős tenni-való jutott volna az eszébe. A szakácsné hamarosan észrevette, hogy azok ketten összekülönböztek, és most már – a Sándor kocsis pártolására is számítva – megkezdte a nagyban való hadakozást Julis ellen. Fel is támadt újra a barátság a szakácsné és Sándor között: az hozta őket össze, hogy mindegyik más okból, de egyet csináltak: a Julis életét keserítették. Julissal szemben úgyszólván egyformák voltak: ők ketten a szolgálatban is megőrizték mezítlábas falusi szokásaikat, a szakácsné tehát Julist – akiről sejtette, hogy kikoszarozta Sándort – az ő városban felszedett szokásai miatt büszkeséggel meg hengeccsel vádolta. A kocsis biztatva, kedvteléssel hallgatta a szakácsnét. Ha vacsoránál Julis a kezébe vette a villát, és nem gondolt a

világon semmire, egyszerre csak hallhatta, hogy a szakácsné berzenkedve meglöki a kocsiszt, és összevetnek, de úgy, hogy ő meghallja. Alig tehetett valamit is, amin fenn ne akadtak volna. Vérig szekírozzák az embert – mondta egyszer, mikor a városi harisnyáira terelődött a szó, és majdhogy nem el-sírta magát. Ej, de érzékeny szál virág! – nevette a szakácsné, és – mint ahogy az már ilyenkor lenni szokott – a kocsis se akart a szövetségesénél kisebbnek látszani, és – pedig láthatta, hogy Julis már esdekelve néz rá – ő is nagyot nevetett.

Ha magában Julisban nem lett volna baj, könnyűszerrel el-bánt volna az egyikkel is, a másikkal is, de ő is úgy érezte, hogy valami nincs rendjén vele. Mondta is neki Sándor, még annak idején, mikor emberséges szót is váltott vele: ha lát-nám, hogy már van valakid, azt mondanám, nincs mit tenni, mást szeret. De mikor te is úgy állsz itt, mint a szál ujjam, miért nem kellek neked? – Ez volt az, ami Sándort annyira el-keserítette. És Julis mondta is magában, hogy semmi kivetni-valót se lehet Sándorban találni. Ha Julis három-négy év előtt ismerkedik meg vele, tudta, hogy még csak nem is gondolko-dott volna rajta, hogy hozzámegy-e. Julisnak megvolt a magá-hoz való esze, és tudta, hogy előbb-utóbb férjhez kell mennie, mert micsoda élet az gyerek meg élettárs nélkül megöregedni, és azt is tudta, ország-világ józan esze mondja, hogy csak a Sándor-szerű paraszti fiatalember az, aki hozzávaló-féle. An-nak az emberfajtának, melyből a szőke Jani úr volt való, ő csak a szeretője lehetne, de soká már az se, mert hiszen ő se lesz mindig fiatal. Hogyha még két esztendeig tarthatott volna a Jani úr szerelme, akkor Julis még két esztendeig állta volna hűségben, okoskodás nélkül és gondtalan örömmel, mert csak-ugyan szerette a finom bőré, karcsú úrifiút; de hogy ennek előbb-utóbb vége szakad, azt ő már mindig is előre látta. S hogy ez bekövetkezett, és ő Jani urat a csendes arcával ott látta a menyasszonyával szemben ülni – büszkén gondolt rá Julis most is, hogy milyen más arccal ült őmellette –, s ő rész-vétes haraggal, keserűségből, daczból, meg kicsit paraszt büsz-keségből is megcsinálta azt a komisz dévajtságot, hogy megcsó-kolta, azontúl Julis nem töprengett tovább hiábavaló gondo-latokon. Nem érezhette magát megcsaltnak, ő se volt adósa

senkinek, s úgy vélte, hogy ideje jött most már a holnapra is gondolni, élettárs után nézni, akihez sírig maradjon olyan hű, mint amahhoz volt két esztendeig. És mintha csak hívásra jött volna, ekkor jött az a Sándor, és hívta őt, de – Julis nem bírta menni. Sándornak nagy, nehéz keze volt, amilyen már a munkában felnőtt emberé, zsebkendő helyett – mint maga Julis is régen – két ujjával fújta ki az orrát, a makrapipájában pedig rossz szagú dohány égett, és, mint a többi parasztlegény, kedvtelve köpött egyet-egyed. Ha most gonosz volt is hozzá Sándor, Julis tudta, hogy elkeseredésében ilyen, de igazából becsületes, jó ember, aki még csak nem is italos természetű. Mégse bírta volna a felesége lenni. Mert Julis egyáltalán nem volt annyira kétségbeesett, hogy az első derék embernek oda-esse magát, vagy ha talán ezt még meg is tette volna, de feleségül menni, házasságra lépni: az Julisnak szentségesen komoly dolog volt, mert a házasság mindennek a végét, de mindennek a kezdetét is jelentette, az egész életet jelentette neki.

Egy este, vacsora után, mikor már a mosogatáson is túl voltak, Sándor meg a fehérre sikált konyhaasztalnál ásítózott, a szakácsné, talán csak azért, hogy az unalmat elűzze, odament a szekrényhez, és előmutatta Sándornak a mosdókesztyűt, amivel Julis reggelenként mossa magát, meg a fogkefét is. Sándor fitymálva vette kezébe, babrálgatott a szerszámokkal, aztán ellökte őket maga elöl.

– Aligha a doroszlói legényektől tanulta ezt a Julis – mondta aztán, mert tudta, hogy Julis doroszlói lány volt. Julisnak arcába szökött a vér, s hogy az árulóan elvörösödött arcát meg a felkavarodó lelkét elrejtse, meg se válaszolva az epés szót, kifutott az udvarra. Sándor nem is tudhatta, hogy egy szavával most micsoda búnak lett az elindítója. A faluja neve tette ezt, mert azt, ami volt közte és Jani úr közt, senki itt nem tudhatta, de különben is, amiatt semmi szégyent se érzett, hiszen – hála isten – nem pénzért tette, és kinek mi köze hozzá. De a faluja neve, mint ostorcsapás, úgy ocsúdtatta fel; mintha álomból – nem volt nyugodt álom, de jobb volt az ébredésnél – verte volna fel a szót, könnyörtelen világos lett előtte, hogy nincs hova visszamennie.

Ezután minden vacsora után, épp hogy csak sietve elmoso-

gatott, otthagya a homályban a szakácsnét meg a kocsiszt, és az udvar végében, a fáskamránál, azon a tuskón, melyen aprófát szokott vágni, üldögélt, míg csak nem látta a kocsiszt a konyhából elmenni be az istállóba. Julis azelőtt mindig megvetette a könnyen síró fehérnépet, de most, ha késő este visszament a konyhába és lefeküdt az ágyába, párnába temetett arccal, hogy a szakácsné meg ne hallja, átadta magát a sötétben a sírásnak.

Mióta esténként Julis az udvarra járt ki, az ellenségei felhagytak a derús-vad hajszával. Sándor már nem kerülgette álnok tréfákkal, többnyire hallgatott és úgy tett, mintha neki Julis már csak levegő volna. Így aztán a szakácsné is abba hagyta. Magában véve sokkal jobb volt így Julisnak; úgy vette észre, hogy a természetes szakácsné az ő kárán végre hozzájutott Sándorhoz, aki ugyan mintha kicsit restelkedett volna emiatt, de azért megint ketten, együtt mentek el vasárnap délután a táncba, és minden ment úgy, mint mielőtt Julis betette a lábát a házba; mintha Julis ott se lett volna. Sokkal jobb volt így Julisnak, és mégis furcsa módon ez az elrendeződött, új állapot csak még nehezebbé tette a szívére nehezedő rosszat. Most egészen kitudottnak, elhagyottnak érezte magát, még csak egy kötekedő szót se szólt hozzá senki ember. Azt tudta, hogy csak egy szavába kerülne, és a Sándor kocsis mindent megbánva és elfelejtve örvendezve kapna a keze után – de ez nem vigasztalta, mert épp az volt a rossz, hogy ezt a szót nem mondhatta volna ki hazugság nélkül. Legalább lett volna valaki, aki után fájhatott volna a szíve! Az anyja, az örülne vele, de ő nem szeretett volna most szembekeverülni vele, mert az csak azt hajtogatná, amit Julis úgyis tudott, hogy ideje volna férjhez mennie; Jani úr pedig attól a perctől fogva, hogy hites feleséget vett magának, Julis számára még csak gondolatnak is idegen lett és tilalmas. De még ha Jani úr nem is lett volna feleséges ember, akkor se lehetne most már semmi se köztük, mert hiszen Jani úr nem ezt a mostani, tépelődő, megbicsaklott életű Julist szerette, hanem a vidámat, aki széles jókedvében még az ágyban is nótázott neki. Ott volt a feje a Julis karján, a kék szeme ki-kinyíltott, és Julis huncutul, csendesen dalolt:

„Az én galambomnak dombon van a háza...”

Hogy is tudott annyi nótát? – csudálkozott most Julis. Mert Jani úr úgy szerette, ha énekelt, hogy sose volt neki elég, és Julisnak, ha faggatta, minduntalan eszébe tudott jutni még egy és újra még egy, és ha pedig már aznap semmi, de semmi új se jutott az eszébe, háborgó csókba, csendes simulásba halt el a szó. Ez mind, mind most olyan nagyon messzi van, mint a fű, amelyiken pendelyes gyerekekkel kiskorában a doroszlói árokparton hancúrozott.

Ekkor történt, hogy az, ami olyan nagyon messze volt, egyszerre egészen közel került. Olyan közel, hogy a lélekzete elállt. Julis levelet kapott. Jani úr írt neki, hogy valami nyomozó irodával tudakoltatta meg a címét, és beszélni szeretne vele. Az is benne volt a levélben, hogy Jani úr felesége már nem él. Julis, kezében a levéllel, mint a kerge birka, kétszer-háromszor körüljárta az udvart.

Felmondott még aznap, és két héttel a felmondás után, hogy megkapta bérét, meg a dicséretes bizonyítvánnyal a könyvét, összepakolt. Senki se tudta, mi volt abban a levélben, melyet felmondása napján a kezében szorongatott, nem mondta meg, de a két hét alatt árok ásódott a szeme alá, és a barna-piros arca halványan nyúlt meg a fényes meleg szeme alatt. „Azért mégis istentől minden jót kívánok neked, Julis” – mondta a szakácsné, mikor a kis, fonott kosarát, meg a terítőbe kötött batyuját Julis felemelte. Nem volt rossz asszony a szakácsné, és ha Sándor kocsis nem jön közbe, biztos jól megfértek volna. „Köszönöm a jókívánságát” – felelte Julis, és indult kifelé.

Az udvar túlsó végében, a fáskamra előtt – épp a Julis tuskóján – Sándor kocsis aprófát hasított. Úgy tett, mintha nem látná Julist, de épp ez volt az, amitől Julisnak a lába oktan súlylal megmakacsodott, s nem vitte a kapu felé. Egyik kezében a kosárral, másikban a batyuval, szép lassan odament a Sándor kocsihoz. Erre már annak is meg kellett fordulnia.

– Isten megáldja, Sándor!

Sándor a zsebébe süllyesztette kezét, és a földet nézte. Julis állt még egy percig, aztán többé hátra se nézve ment ki a kapun. Az utcára se ért még, s már hallhatta, amint Sándor kocsis újra hozzáfog a fahasogatáshoz. Csomós fa lehetett, amit

a fejszéje alá vett, mert nagyot hangzott, ahogy rásújtott. Mikor már Julis kint járt a vasútállomáshoz vivő úton, hosszú idő után valami elszánt nyugalom szállt fel benne. Mindentől, ami az övé lehetett volna és nem lehetett az övé, erre az életre búcsút vett.

X.

Glanz Janinak az öreg Hermann-nál tett látogatása után örülnie kellett volna. Úgy kellett volna lenni, hogy amit megtudott, az fordulót jelentsen az életében, és pedig fordulót arccal az élet, az örömhöz visszanyert szabadság irányában. Ezt tudta, de mégis az örömből keveset érzett, annál többet vad irtózatból, mely az egész élettel szemben elfogta. Ez volt az, amit ő a kerítés mögül áhítózza nézett? Ez nem az volt, de Margit is két év volt az ő életéből, és az a két év csak a kölcsönös egymás-csalás két esztendeje volt, hazugságba vesztett két esztendő a rövid életből? Két évig élt egy ember oldalán, két évig mindennap egy asztalnál ült vele, két évig mindennap egymás mellett volt az ágyuk, és az idegen nőről, ki egyszer elmegy mellette az utcán és soha többé nem látja, nem tudhat kevesebbet, mint az asszonyról, ki felesége és fiának az anyja volt. Mert ennyi és csak ennyi volt az, amit biztosan tudott meg abból, amit ez a halál küszöbén őrzöngő öregember beszélt. Ennek az öregnek is adott magáról egy képet, a hajdani élő neki is adott egyet, a harmadik s negyedik embernek is, mind különböző, egymásnak ellentmondó képek, és talán egyik se az igazi. Meghalt egy ember, kinek tán senki se fogta meg még igazán a kezét, az igazit – ez a lehetőség a fiatalember számára maga miatt volt irtózat, és százegyszer rajtakapta magát, hogy úgy néz egy-egy arcra, mintha maszk mögé szeretne látni, és közben a saját arcán is ezt a maszkot érezte, anélkül hogy maga is tudta volna kicsoda ő, voltaképpen kicsoda; visszakapta a szabadságát, de meggyőződés nélkül élt vele, mikor megbízást adott, hogy kutassák fel annak a nőnek a jelenlegi tartózkodási helyét, kinek vezetéknevét saját meglepetésére nem is tudta megadni, hanem csak azt, hogy Julisnak hívták, s a dátumot –

eljegyzése napját – , melyen munkaadójától, Hermanntól eltávozott. Mikor rövid időre rá megtudta a címét s ebből megtudta, hogy Julis még él, s még nincs férjnél, először, az első érzése rég nem ismert öröme volt. De aztán nyomban a kétsé- gé: mit akar ezzel a címmel? Zavaros, kalimpáló fejjel, gyors elhatározással megírta a levelet, és hogy meg ne gondolhas- sa, gyorsan feladta postára, és várt a válaszra. A mindennapi tetemes üzleti levélcsomagban egy héten keresztül hiába kutatott a várt levél után. Szomorúsággal, de megkönnyebbülten is állapította meg egy hét eltelte után, hogy ha eddig nem jött, nem is fog már válasz jönni; hiszen úgyse, sejtelve se volt róla, hogy mihez kezdett volna, ha választ kap.

Közben a fejedelmi öreg – úgy mondták, hogy nagyobb kínlódás nélkül – meghalt, és tekintve, hogy a végrendelet is nyil- vánosságra került, az öreg Glanz teljes, még mindig csorbítatlan apai tekintélyével hazarendelte fiát, hogy a tennivalókat az egész család részvételével otthon megtanácskozzák. Erre komoly szükség készítette, mert az utolsó hetekben az Első Fővárosi kezdett egyszerűen szétzúlleni. A cégvezető, ki több mint húsz év óta volt ott, látva, hogy süllyedő hajó utasa, sie- tett az első kedvező ajánlatot elfogadni, és fiával együtt ki- lépett a vállalatból, míg a Jani fiú, kinek a még nem is rég leg- nagyobb veszedelemben volt vállalatot most kettőzött erővel kellett volna vezetnie, minden munkát a megmaradt, megle- hetős avatatlan három hivatalnokra hagyott. Végző ideje volt, hogy az öreg Glanz közbelépjen.

A család rosszra volt elkészülve és mégis még rosszabb lett a valóság, mint ahogy képzelték. A Jani fiú, ki mindig olyan akkurátusan rendes és vasalt volt, borotvátlanul, legalább egy hetes szakállal és gyűrött ruhában érkezett. Az öreg Glanz alig tudott erőt venni magán, mikor először megpillantotta. Első nap az öreg Glanz teljesen passzívan is viselkedett. Az irodában Ernő fia végezte a munkát, ő maga pedig csak időn- ként mélyeket lélegezve s néha zsebkendőjével a homlokát tör- lölgetve – pedig nem izzadt, ez csak ideges mozdulat volt nála – fel-alá járt a szobában, s néha egy-egy oldalpillantást vetett Janira, kivel ez első napon csak az anyja foglalkozott. Az pe- dig úgy bánt vele, mint ahogy beteggel szokás. Először a bor-

bélyért küldött, aztán, borotválkozás után, behozták a kisfiút, aki igazán szépen fejlett kisgyerek lett, és kék szeme volt, mint az apjának. A vacsoránál Ernő szórakoztatta a családot. Ernő már meglett férfi volt, és bármily hangulatú társaságban is megőrizte a maga hangulatát. Az a bizonyos, gyerekkorból visszamaradt feszültség is, ami közte és bátyja között még pár év előtt is olyan eleven volt, most nem gátolta, és míg a többiek félig-meddig csak lábujjhegyen mozogtak Jani jelenlétében, ő még meg is neveltette. Rengeteg mulatságos történetet tudott elbeszélni, mert sokat utazgatott bevásárlás céljából a falvakban.

Másnap azonban már az öreg Glanz vette át a szót. Egész éjszaka nem tudott aludni, annyira sajnálta a fiát, de pedagógiai szempontból helytelenítette, hogy továbbra is úgy bánjanak vele, mint a hímes tojással; a férfi kötelességeiről beszélt neki. Janinak kínos volt az apját hallgatnia, mert szegény öreg, természetesen abban a hiszemben, hogy fiát csak a felesége miatt való gyásza hozta ilyen állapotba, azt hitte, hogy neki apai kötelessége először is erről megszólalni. De éppen ez volt az, amit olyan kínos volt Janinak meghallgatnia, mert – egyebektől eltekintve – nyilvánvaló volt előtte, hogy a halállal szemben szegény öregnek sincs egyetlen belső, hitbeli erőssége se, éppúgy, mint őneki, a fiának sincs, és mégis úgy véli, hogy mint apának, neki most Istennel kell előhozakodnia. Valami olyat gondolhatott – ha egyáltalán gondolt valamit –, hogy ő ugyan, ami az ő személyét illeti, persze hogy egy szót se tart az egészszől felnőtt emberhez való komoly szónak, de nem lehet tudni, még mindig sokan adnak ilyesmikre, s talán a fiára hat. Ő mindenesetre megteszi a magáét. A józan öreg Glanz a bibliai pátriárkáról is, s hozzá még mint „Ábrahám ősapánkról”, beszélt, ki emlékezetesen Izsák fiát is feláldozta volna Istennek és ezzel adott minden utódainak bravúros példát az Isten akaratában való feltétlen megnyugvásra. Hiszen ezt te is tanultad – fejezte be aztán egy akaratlanul őszinte mozdulattal –, ilyenkor jó az ilyen dolgokra gondolni.

Most az öreg Glanz mogyoró nagyságú szemei megélnékültek, az egész ember kezdett fürgébben, természetesebben beszélni és mozogni. Levette füle mellől a ceruzát, ami annak

a jele volt, hogy most „áttér a tárgyra”. Szemrehányást tett fiának, hogy miért nem perelte apósát, mikor az hirtelen kivonta a tőkáját, továbbá szemére vetette, hogy az utóbbi időben teljesen elhanyagolja üzletét, a Glanz cégnek egy nyolc nap előtti levelét az Első Fővárosi máig nem válaszolta meg, és tőle telhető eréllyel emlékeztette ártatlan gyermeke, illetve boldogult felesége iránt való kötelességére. A fiatal Glanz megjegyzés nélkül hallgatta végig az apját, és aztán egyszerű és őszinte vallomást tett.

– Minden szemrehányásod jogosult, de engem nem érdekel az üzlet, mit tegyek, ha nincs rajta a fejem.

Mindenki idegen talán nevetségesnek találta volna az öreg Glanzot, de Jani megijedt, mikor a kijelentés után – melyet, hiába, úgy érezte, végre meg kellett tennie – apjára nézett. Az öreg Glanz egy pillanatra megállt, mint aki nem tud hinni a fülének, és a következő pillanatban ugrott egyet, a sárga bőr alatt a halántékán a kék erek láthatóan lüktettek. Jani anyja – megsejtette-e, hogy szükség van rá, vagy tán hallgatózott – ebben a pillanatban nyitott be, és az öreg Glanz mindjárt neki-támadt.

– Janinak nincs az üzleten a feje, nem érdekl, most mondta. A te műved ez, te vettél rá, hogy a fiát magunkhoz vegyük. Ha nem tettük volna és a gyerek az ő gondjára maradt volna, nem hagyná el így magát. Nem érdekel az üzlet... Mi érdekel? Ez a legkönnyebb, de csak lett volna gondja a gyerek miatt...

Szegény öreg hol a feleségéhez, hol a fiához beszélt, kiabált, bele-belecsapott a saját tenyerébe, és közben látszott, hogy közel van a síráshoz, olyannyira ideges lett. És ez még a csöndesebb összeütközések közül való volt. Talán nem is lettek volna olyan heves jelenetek, ha az öreg Glanz nem tudta volna, hogy mit fog majd tenni. Épp ez az elhatározás, mely kezdetről fogva készen állt lelkében, gyötörte a kétségbeesésig. Mindössze tíz napig volt otthon Jani, és a tizedik nap az öreg Glanz tetté váltotta elhatározását, melynél nagyobb áldozatot ő nem hozhatott: megvált a Glanz és Fia cég jobbkezeitől, a második fiától az Első Fővárosi megmentése érdekében. Ernő szívesen vállalkozott rá, hogy rendet teremtsen az Első Fővárosinál. Az öreg Glanz azonban tartott tőle, hogy Jani még

jobban elhagyja majd magát, ha olyan munkaerő áll rendelkezésére, mint Ernő, és ezért ragaszkodott ahhoz, hogy Jani a kisfiút igenis magával vigye és neki legyen gondja rá. Remélte, hogy ezenkívül a Jani fiú kedélyállapotára is kedvező hatással lesz a kisgyerek jelenléte.

Az öreg Glanzról most a felesége is elhitte, hogy Jani fiát éppúgy szereti, mint Ernőt, s nem a szeretetben, hanem csak abban a különbség, hogy az egyik fiával boldogságot, a másikkal pedig csak gondot kapott ajándékba a sorstól.

XI.

Utazás közben Janit kellemesen lepte meg, hogy az öccse szeretetreméltó, kedves fiú; mindjárt nyilvánvaló lett, hogy se vigasztalás, se pedig terhes gyámkodás formájában esze ágában sincs bátya személyével behatóbban foglalkozni. Minduntalan kifejezést adott várankozásteli kíváncsiságának, mert az ő számára az ő küldetése vidám kirándulást jelentett egy eddig ismeretlen világba, a nagyvárosba, és egyben hízelgett az önértékének, hogy ilyen fontos szerepre szemelte ki a család. Nem tudott hová lenni a jókedvétől, és még Jani kisfiát se hagyta békén, aki a dajkának – egy kékbe öltözött sváb asszonynak – az ölében aludt. Ferinek hívták a kisfiút, de a dajka „Ferili”-nek szólította, és az apróság – már sokat gagyogott –, ha kérdezték, hogy hívják, szintén azt mondta: Ferili. Ezt Ernő nyomban meg akarta mutatni, és ezért a dajka minden tiltakozása ellenére felköltötte álmából a gyereket. A kis Feri előbb bögött, de aztán belátva, hogy úgyse hagyják előbb békén, csinálta, amit Ernő akart. Ernő füttyült, és Feri tudta, hogy most neki csücsöríteni kell a száját és úgy tenni: hu-hu. Ez olyan mulatságos volt, hogy még a dajkát is megnevettette. Egyéb hasonló mutatványok közben a kis Ferinek elment a kedve az alvástól, és most már szórakozni akart ő maga is, és lecsúsza a dajkája öléből egyenesen az apjához tipegett, aki az ablak mellett ült. Felmászott az apja ölébe, és Jani azt hitte, hogy ez iránta való figyelmesség, melyet meg kell hálálnia, s elkezdte a térdén ülő gyereket emelgetni: hopp-hopp-hopp.

Feri azonban a kis kezével ráütött az apja térdére, hogy maradjon csendben, mert ő most nyugodtan nézni akarta, hogy szaladnak a nagy póznák, melyeket csillogó drót fűz egymáshoz. Egy elismerő tekintettel jutalmazta apja értelmességét, aztán kényelmesen elhelyezkedve nézett ki az ablakon.

– Ez az én fiam – gondolta Jani, és csodálkozott magán, akinek mellére a kisgyerek magától értetődő bizalommal hajtott a fejét. Ha másvalaki ült volna az ablaknál – hacsak nem nagyon barátságatlan tekintetű személy –, akkor annak is éppígy mellére hajolna ez a kis szőke fej. És ha egy másik, idegen gyerek kis szőke feje hajolna így az ő mellére abból az egyszerű okból, mert kényelmesen elhelyezkedve akar kinézni az ablakon, akkor ő valami lényegesen mást nem érezne, mint most. Korán kellett a kicsit felzavarni, mert reggel hatkor indult a vonat, és nemsokára elnyomta az álom az apja ölében. Nyugodtan, kicsit nyitott szájjal aludt, s a vonat ment előre. Szegényke – gondolta kicsit elfogódva Jani, és nem mert mozdulni, nehogy véletlenül felköltse.

– Alszik, mint a bunda, nem ébred az fel – nyugtatta meg Ernő, és Janinak egyszerre furcsa lett, hogy mintha a gyerek nem is volna már itt, Ernő megint beszél és beszél mindenről, ami eszébe jut. Gondtalanul és kicsit gondolatlanul is, de teljes közvetlenséggel mindenről, ami eszébe jut, s nem sokat nézi, hogy az ember, aki vele szemben ül – ebben az esetben ő, Jani –, hogy néz ki, mire gondol. Hogy hova lehet iroda után szórakozni menni, mert ő szeretné kihasználni a pesti tartózkodását. Még a dajka jelenléte sem zavarta abban, hogy a pesti nők után – így kérdezte: pesti nők – érdeklődjön. Túláradó bizalommal hajolt közelebb a bátyjához:

– Látod, énnekem még soha igazi szeretőm nem volt. Ne felejtse el, én mindig vidéken éltem.

Másképp, talán nem ilyen naivan, de ez az éhség ismerős volt Janinak, és elgondolkozott azon, hogy ez a szeleburdi fiú nem tudja, miről beszél, mikor az élet után való éhségét beszéli, de ő, Jani se tudta már, hogy voltaképpen mi az az élet, amire olyan éhes az ember. Csak hogy valami egész más, mint a vidék, ahol élünk.

Az is kellemes volt Ernőben, hogy egyáltalán nem látszott

rossz néven venni Jani szükszavúságát; úgy látszott, hogy egyszer s mindenkorra elintézte, hogy Jani némileg szomorú ember, ami természetesen nem áll útjában annak, hogy ő, Ernő meg olyan legyen, mint amilyen.

– Te legalább éltél – mondta hirtelen Ernő, és gondtalanul folytatta: – Örültem imponáltál nekem azzal a históriáddal az eljegyzésed estélyén. De, tudod, én igazi úrinőt szeretnék, olyat, aki igazi, nagy szenvedélyre képes.

Janinak eszébe jutott, hogy szükséges volna ennek a romlott képzeletű s mégis ártatlan gyerekebernek pár komoly szót szólnia. De maga előtt szégyellnie kellett volna magát, ha ő bármiféle tanáccsal is állt volna elő. Különben is, Ernő máris másról beszélt.

– Melyik szabónál dolgoztattál te? És, ugye, feltétlenül meg kell tanulnom a modern táncokat? Örült kellemetlen, hogy nem tanultam meg gyerekkoromban táncolni.

Percre mintha elszomorodott volna.

– Biztos lehet esti kurzust is Pesten találni – mondta aztán mintegy magát vigasztalva.

– Biztosan – bólintott Jani.

Délben érkeztek. A kis Feri csodálkozva ébredt a szokatlan helyen, és csodálkozó szemekkel bámulta az apját. Az apja is nézte ezeket a rábámuló gyerekszemeket, és szintén úgy, mint aki nem ért meg valamit. Ernő most látta először bátyja lakását. Négy egymásba nyíló, modern utcai szoba, s bár a nem használt lakások jellegzetesen rideg állapotában, de kényelmesen bebútorozva. Ernő mindentől annyira el volt ragadtatva, észre se vette, hogy bátyja az őket fogadó cseléd lány láttán hőkölve állt meg odakint az előszobában. Ernőt teljesen lefoglalta a számára új lakás és berendezés meg szemlélése és a dajkával folytatott megbeszélés, hogy miként helyezkedjenek majd el. Jani mint házigazda biztos ugyanebben az ügyben ad kint rendelkezéseket a cselédnek.

Julis már jó pár napja Pesten volt, és nap-nap után elment a házmesternéhez megkérdezni, hogy visszaérkezett-e már Glanz úr. A házmesternének – ki eddig egyben Jani úrnál takarítónő is volt – azt mondta, hogy azért jött, mert Glanz úr őt megfogadta; a házmesterné azonban nem engedte be az is-

meretlen személyt a lakásba, mert nem kapott erre utasítást. Jani úrék az érkezésük előtt való napon sürgönyöztek, hogy legyen rendben a lakás, úgyhogy mikor reggel szokás szerint eljött Julis, a házmesterné felvitte magával, hogy ha már itt van, hát segítsen ő is a takarításban. Julis mindjárt le is vetette az ünneplő kék selyemkendőjét, felvette a perkálszoknyáját, és a lábát a kopogós piros bársonypapucsába bújtatta. Még csak a haját kellett bekötnie valami fehér ruhával, és szaporán hozzáfogott a poroláshoz, söpréshez, portörléshez; a házmesterné láthatta, hogy igazat beszélt és nem kell félni, hogy rosszban jár. Fönn hagyta hát Julist, ő meg ment a dolga után. Akaratlanul került Julis abba a helyzetbe, hogy Jani urat az ajtóban lepje meg – de nem lehetett a házmesterné előtt mással megokolni a Jani úr jövetele iránt való állhatatos tudakolódását, mint azzal, hogy nála fog szolgálatba állni.

Jani nehezen értette meg, hogy került ide Julis, mert ő levelet várt a levelére, és arra nem volt elkészülve, hogy Julis mindjárt maga jön. Arra se gondolt, hogy cseléd számára két hét a fölmondás. Julis viszont nem értette, hogy ugyan mit írhatott volna ő, mikor több mint két éve már, hogy nem látta Jani urat.

Ha Jani az utóbbi időben gondolt rá, hogy Julissal még találkozni fog, egész másképp képzelte a találkozást. Most még csak kezét se fogták, jó két lépés távolságban álltak egymással szemben. Úgy találta, hogy Julis semmiben se változott. A homloka éppoly sima, komoly, a szeme éppoly meleg, sötét, és keskeny piros ajka mögött most is úgy villantak meg a fehér fogak, mint a hangtalan, örök nevetés. Valami azt mondta Janinak, hogy rossz az, ahogy most itt áll az előszobában és csak lopva pillant egyszer-egyszer a lányra. Világosan érezte, hogy most már nem szabadna tovább is, még mindig arról beszélni, hogy hogyan került ide fel Julis, hogy miért nem válaszolt előbb, hanem egész más hangot kellene találni, egy szót, egy mozdulatot – de képtelen volt rá. Julis pedig mintha zavarban se volna már, csak mintha mindig nyugodtabb lenne. Jani úrnak szólította.

– Nagyszerű lesz minden, testvér – hallatszott egyszerre Ernő hangja. – Gyere most ebédelni, megéheztem, ebéd után

pedig megnézzük azt az Első Fővárosit. A dajka meg a gyerekek, ugye, majd kapnak valamit enni? – szólt oda a cselédlánynak.

– Új vagyok még itt a házban – felelte Julis –, nem tudom.

– Nem baj, hozassák ma vendéglőből – tanácsolta Ernő.

Jani úr hallgatva nézte az intézkedéseket és ment el Ernővel ebédelni.

Ernőnek nem az ebéd volt annyira sürgős, hanem az irodát akarta már látni. A három, még meglévő hivatalnoknak Jani bemutatta testvére személyében a helyettesét, és nézte, hogy ez a szeles, fecsegő fiú perc alatt átváltozott arccal, ráncolt homlokkal ül le az íróasztalhoz – a boldogult fejedelmi öreg asztalához – és hozatja be a pénztárkönyvet, a strazzát, a főkönyvet, és egy félóra nem telt bele, már telefonálgatott és leveleket diktált. Mint a színpadon a nagy színész megjelenésével a színtér, minden szögletéig, valahogy ővele lesz tele, Ernő jelenléte felvillanyozóan töltötte be – már az első órában – az egész irodát.

– Nekem dolgom van – kelt fel Jani.

– Csak ne zavartasd magad – nézett fel Ernő a munkájából.

Jani késő estig kószált az utcán, mert nem bírta magát rászánni, hogy hazamenjen, és az irodában maradnia se lehetett, mikor bármi munkára képtelen volt. Elképzelésnek is kínos volt, hogy felmenjen a lakásába. Mit csinál, mit mond, ha most megint megáll Julis az ajtóban? Mit csinált volna, ha délben Ernő el nem hívja? De miért? Miért ne tudna most, mikor zavartalanul beszélhetne Julissal, egyszerűen odamenni hozzá, és mintha az utolsó csókot tegnap váltották volna, megcsókolni? Mért taszítja vissza még ennek a gondolata is most, mint valami csúf gondolat? És mégis úgy volt: a pusztá elképzelés, hogy csak egy ujjával is közelítsen ehhez a nőhöz, valósággal kízó volt. De még kízóbb volt, hogy amint nem gondolt a *most* megcsókolásra, hanem átadta magát a mai találkozással csak még véresebben felelevenedett emlékezésnek, s maga előtt látta a barna arcot és ragyogó, szeme előtt összefolyó fehérségét a nyaknak és azt az egész egyszeri és páratlan illatot, ami az egész nyúlánk, izmos testet mint felhő veszi körül, szédült a vágtyól a megölelése után. Nézte a mel-

lette, körülötte siető nőket, és azok is, kiket szépnek látott, a másoknak a vonzó sugárzása mellett közömbös árnyékokká váltak. Úgy senki se mozgott, senkiben az a csendes pompa, ami abban. Ő csak egy levelet írt, hogy beszélni szeretne vele – és arra azután ott van az ő lakásában; neki csak haza kellene mennie és kinyújtania a kezét – és neki nemcsak ez lehetetlen, hanem még a nevéen se tudta szólítani, mikor szemközt állt vele. Mért nem tudta neki azt mondani: – Julis. – Kerülte a megszólítást. – Ostobaság, amit csinálsz – mondta most magának. – Siess, siess haza . . .

Körülnézett, hogy hol jár. Közel volt a lakásához, öt perc se kellene hozzá, és otthon lehetne; már esteledett is, és a lámpák égtek. És sietett – a lakásával ellenkező irányban. Fantasztikus ötletek fordultak meg a fejében. Hagyni mindent, üzletet, lakást, úri életet, és – hiszen van rá példa, hogy ilyent tettek már – elvenni Julist feleségül. Feleségül? – kérdezte magát. Ostobaság! Mintha a kérdés az volna, hogy az anyakönyvvezető egymás mellé írja-e a két nevet! De valami igazság van ebben a gondolatban – s megütődve nagyobbakat lépett, hogy távolabb kerüljön a lakásától. Az volt a rossz, a lehetetlen helyzet, hogy délben az én lakásomban mint cselédem állt velem szemben – ismételte magának, és ezt a gondolatot nem engedte el. – Ha valahol, egy harmadik házban vagy utcán találkoztunk volna, minden másképp lett volna, mint volt délben. – Mikor Julis az öregnél szolgált, akkor ő, Jani, rangtalan és mindössze csak jobb ruhájú, de nem egy abba a társadalmi osztályba feltétlen belepréselt fiatalember volt, mely körökben szokásos a cselédek arcát megcsipkedni – hónapos szobában lakott, és titokban látogatta és fogadta Julist –, de most az ő lakásában, ahol Julis a konyhában és ő a perzsaszőnyeges szobában alszik! Ami akkor mámor, ifjúság és mindentől szabad, diadalmas élet volt – itt, így, most végső lealjasodás lenne, és lealjasítása Julisnak is. De ha nemcsak az áll mindennek útjában, hogy őneki most négyszobás lakása van és hogy Julis most cselédként az ő lakásában van? Egyszerre nevetségesnek találta, hogy ezt akadálynak nézte. Egyszerű a dolog: Julis nem lesz a cselédje, nem lakik nála, egyáltalán nem lesz cseléd, hanem a saját külön szobájában lakik majd

valahol, és ő, Jani, dolgozni fog, mint még soha, hogy Julisnak meglegyen mindene. Ez az elképzelés is azonban csak az első pillanatban vidította fel, mert most valami más jutott eszébe: hogyha a saját lakás, a Julis cseléd volta, mindez együtt csak azért akadály, mert más, belső válaszfal áll köztük? És talán nemcsak őbenne, hanem Julisban is? És talán csak azért nem tudott ma Julissal mint Julissal beszélni, mert öntudatlanul is érezte, hogy Julis nem tud vele mint a régi Janival beszélni. Jani érezte, hogy Julist szereti és kívánja, és szédül, ha *mindent* újra maga elé képzeli – lehetséges, hogy ez nem elég? Egyszerűen el fogja felejteni, hogy valahol a háta mögött ott van a lakása, az üzlete, a fia, a dajka, és kihívja Julist a Városligetbe, és ahogy – mindössze három éve – akkor beültek a ringlispírlbe és Julis könnyezve kacagott, mikor ő szédülve, ügyetlenül ült a lovon, most megint nevetni fog rajta, és ha leszállnak, akaratosan toppantva megmarad mellette, hogy az ő ringlispírdíját ő maga fizeti ki. Végre egy természetes gondolat – mondta vidáman magának, és villanyosra ült, hogy hamarabb legyen otthon. A kalauz a jegyért már az éjszakai taksát kérte. Lábujjhegyen ment fel a lakásba, és óvatosan forgatta meg az előszoba ajtajában a kulcsot. Ha rossz volt is arra gondolnia, hogy Julisnak rosszul eshetett az ő távol maradása, kellemes volt, hogy most nem kell senki mással találkoznia, és hogy vigyázva arra, hogy zajt ne üssön, éppúgy lopakodva, mint régen, kell bemennie Julishoz a konyhába. A konyhaajtó csak be volt támasztva, és a résen világosság vékony sávja. A dajka benn alszik a gyereknél, és Julis várt rá – gondolta. Julis csakugyan várt rá. Az összecukható cselédágyban, a színes huzatú takaróval nyakig betakarva feküdt, és két ágba font, hosszú haja sötétben húzódott elől a takarón. Jani csatakos volt, mert kicsit esett az eső este, és Julis megmozdult a takaró alatt és a szemei még nagyobbak lettek. Olyan volt Julisnak, mintha álmodna. Az nem lepte meg, hogy Jani jött, hanem az arca. Kezében a kalappal, óvatoskodva, úgy jött be az ajtón, félénken, de már előre is mosolyogva, mint fiatalkorában. Hiszen most se volt öreg, de fiatal csak akkor volt. Talán a nesztelen járás, a titkos besurranás, ez az akaratlan pontos megismétlése a régi talál-

kozások módjának, talán ez volt az, amitől Jani arca, szinte megszokásból, mindent elfelejtve, magától, a régi, akkori ki-fejezést öltötte. Janival is úgy volt, mikor a Julis megvilágított fejét ebben a csendben és környezetben meglátta, mintha csak tegnap és akkor is így látta volna utoljára. Julis döbben-ten ült föl az ágyban, de mikor Jani, éppúgy mint azelőtt, ugyan-azzal a mozdulattal a kezét is már előre messze kinyújtotta feléje, nem bírta tovább Julis, és ijedten mozdult hátra.

– Úgy megijesztett, mint valami hazajáró lélek – mondta önkéntelenül is szemrehányóan Julis. És a kísértet erre eltűnt. Jani is mintha furcsa álomból tért volna magához, visszahúzta a kinyújtott kezét, és előreejtett fejjel, mosoly nélkül ült le Julis ágya szélére.

– Éppúgy szeretlek, Julis, mint azelőtt – mondta halkan. – Egész délután, mostanáig csavarogtam, és azon gondolkoztam, hogy lehetne minden megint olyan jó, mint volt.

– Gondoltam, hogy szeret még engem – mondta Julis –, gondoltam akkor mindjárt, mikor a levelét megkaptam. Jól is tette, hogy megírta, én szívesen jöttem.

Julis halkan és lassan beszélt, és érződött, hogy akar még valamit mondani, csak nehezen találja meg a szót. Jani nem nézett rá.

– Szívesen jöttem – mondta Julis –, s ha megtűr így, maradok is, Jani úr, de az nem lehet, hogy még egyszer a szeretője legyek. Isten bizony, mondom. Különben ezt Jani úr is tudja.

Minden okos elképzelés, a Julis külön szobája, a ringlispíl, semmivé foszlott. Olyan egyszerűen igaz és cáfolhatatlan volt, amit Julis mondott.

– De mért nem lehet, ami volt, még egyszer? – kérdezte Jani. – Egész délután ezen gondolkodtam.

Most már ránézett Julisra, és Julisnak ettől a csodaváró, csodát tőle váró tekintettől nevetnie kellett. Csak egy pillanatra látszott a fehér foga, és, mintha megbánná ezt a nevetést, felkönyökölt, és bizalmasan tenyerére hajtva fejét belenézett a másik szemébe.

– Ha Jani úrfi egész délután hiába gondolkodott rajta, hogy mért nem lehet, és nem tudta kitalálni, honnan tudjam én? De

nem mindegy-e az, hogy mért nem lehet? Elég az, hogy nem lehet.

Jani bártortalanul emelte fel a kezét és simította végig a Julis hosszú, nehéz haját. A fejét is megsimogatta, és Julis nem kapta el, hagyta, hogy simogassa.

– Ha tudtad, akkor mért jöttél, és mért mondtad, hogy szívesen jöttél?

– Szívesen jöttem – mosolyodott el alig észrevehetően Julis –, mert jólesett, hogy nem hiába követtem el akkor este azt a cudar illetlenséget, megmaradtam az emlékezetében. Ez még most is jólesik.

– De minek jöttél, ha tudtad, hogy úgyse lehet előlről...

– Mert – szakította félbe Julis – nem tudtam még biztosan, hiszen Jani úr se tudta akkor még, mikor írt nekem. Egyformán jártunk. Látnunk kellett egymást, hogy megtudjuk. Magának is, nekem is másvalaki után kell nézni, de azért jó volna, ha itt maradhatnék, mert a Ferili is nagyon tetszik nekem.

Jani levette kezét a Julis hajáról.

– Azt nem bírom ki, hogy te nálam cseléd legyél.

Julis felemelte a sötét szemét.

– De hogyha én jobb helyet sehol se fogok találni? És a dolgom azért úgy végezném el, mint akárki az én helyemben. Aztán csak nem rúgtam meg annyira, hogy rossz rám nézni – nevetett Julis barátságosan kacér tekintettel.

Jani csendesen jó éjszakát kívánt és ment ki a konyhából. Julis szívesen megsimogatta volna még a szőke haját, mert az volt az egyetlen, ami olyan maradt Jani úrfin, mint régen. De egészben könnyebb lett a szíve Julisnak ez után a beszélgetés után. Olyasféle nyugalom volt ez, mint amit akkor érzett, mikor végre eltemették az édesapját. Soká betegeskedett a szegény ember, és mikor meghalt, jöttek a falubeliek a házba, mintha búcsújárás volna náluk, aztán a pap, meg a ceremóniák, meg a koporsó leeresztése a gödörbe, ami mind csak felzaklatja, megkínozza az embert, úgyhogy aztán, mikor már végre a halott által van adva a sírbeli békességnek s vissza lehet fordulni a temetőből, majdhogynem örül az ember.

XII.

Reggel fél nyolckor Ernő bekopogtatott Jani szobájába.

– Tegnap későn jöttél haza, tizenegyig vártalak – kezdte. – De, kérlek, ezt egyáltalán ne érezd személyes szabadságod korlátozásának. Mi együtt lakunk, dolgozunk, de mindegyikünk szabad ember. Most csak azért jöttem be, hogy jelentsem neked: minden rendben. Este már színházban is voltam; azért ne félj, az üzletet se fogom elhanyagolni. Képzeld, két helyről kértek már egy hét előtt árajánlatot repcére. Csomó ofertet küldtem tegnap mindenfelé, mindenkinek, akivel csak az Első Fővárosi valaha összeköttetésben volt. Emlékezzenek rá, hogy még élünk... Most sietek be. Mondom neked, ha kedved nincs hozzá, ne gyere be akár egy hétig se az irodába, de aztán gyere be. Meglátod, hogy nem ismersz rá.

Jani hálásan fogadta el ezt az ajánlatot.

– Mit gondolsz – kérdezte –, nem volna-e leghelyesebb, ha én egy-két hétre elutaznék valahová, hisz az üzletet és a házat nyugodtan rád bízhatom.

– Meglátod, új körülmények, új emberek, jó levegő, nagy-szerűen össze fogod magad szedni – helyeselt Ernő. – És én igazán szívesen maradok. Az üzletet egész nyugodtan rám bízhatod, a házat... a házat is – folytatta nevetve s kicsit bátortalanul –, hacsak... Tudod, tegnap este, mikor az irodából hazajöttem, hogy átöltözzem a színházhoz, nagyot néztem. Nem mindennap lát az ember olyan szépet, mint a te szobalányod.

Jani kiugrott az ágyból, s olyan hirtelen mozdulattal, hogy Ernő meglepetten lépett egyet hátra.

– A kulcsokat akarom neked odaadni – mondta Jani fel-eszmélve, és a székről levette nadrágját, hogy előkeresse a kulcsokat.

– Becsületemre, azt hittem, hogy legalábbis le akarsz ütni – nevetett kicsit bizonytalanul Ernő. Jani is nevetett.

– Ezek a szekrények kulcsai, mind egy karikán vannak. Még ma délelőtt utazom.

Jani egy stájerországi, csendes kis fürdőhelyen szállt ki. Aránylag olcsón, szép, hegyekre néző szobát kapott, és a két hét

eltelt, és még mindig nem utazott vissza. Ernő, amint megtudta Janitól a címét, mindennap hosszan és részletesen beszámolt neki az üzleti eseményekről, mint egy lelkiismeretes tisztviselő távollévő főnökének. Janinak eszébe kellett hogy jusson, ilyen leveleket írt volna ő annak idején az öreg Hermann-nak. De még különösebb volt, hogy, eleinte unalomból, később már érdeklődéssel, kezdte majdnem olyan figyelemmel olvasni ezeket a szakszerű leveleket, mint ahogy az öreg Hermann olvasta volna. Pedig semmi se kísértette a rémítésnek olyan erejével, mint épp a fejedelmi öreg. Mindent, csak azt ne, hogy egyszer úgy kelljen meghalnia, mint annak kellett. Egyébként: mért nem nősült meg az öreg Hermann annak idején másodszor is? Talán az ő életében is volt valami, aminek ez csak ismétlése lett volna, és ő is egyszerűen csak érezte, hogy nem lehet? Egy bizonyos, hogy közte és az öreg Hermann között a biztató nagy különbség: az öreg Hermann senkit se szeretett igazán, nem tudott igazán szeretni, és ezért halt meg dühvel. De ő, vajon ő szeret valakit? Igen, biztosan, de ha ő olyan öreg lesz, és akiket most szeret, mind elhalnak, tud újakat megszeretni? Ez az, nyugtatta meg magát, amit nem lehet tudni és csak ha odaér az ember, látja meg, hogy hol van. Távolléte hatodik hetében félelmetes nyugtalanság fogta el. Tulajdonképp egész idő alatt nem ment ki a fejéből, hogy hogyan vált el Ernőtől. Nevetséges lett volna, ha ő – Ernő az ő eljegyzési estélyéről tud – Ernővel akkor szembeszáll és oktató hangot üt meg. Te már éltél – mondta neki az úton Ernő, és most is azt mondta volna. De mi az, ettől eltekintve is, amitől neki Ernőt óvnia kellett volna? Az örömtől, melyhez Ernőnek is joga van, mint neki, Janinak? Az élettől kellett volna óvnia? Mert neki nem sikerült, Ernőnek azért sikerülhet. És megint arra gondolt, hogy az öreg Hermann dühvel halt meg, és arra gondolt, nem volna-e a legokosabb, ha ő itt most megölné magát, Ernő ott maradna az Első Fővárosinál – ha ő most megöli magát, nem fog dühvel meghalni, hiszen nincs miért haragudnia sem. Eddig életéből talán két évig élt életet, de még ez a két év se biztos, és az öreg Hermann, aki több mint kétszer annyi ideig élt, mint ő, azzal halt meg, hogy nem hagytak neki elég időt. Hátha az, amit ő életnek

nézett a kerítés mögül, hátha az nincs is, csak fantom, és akik terhesek ezzel az elképzeléssel, azok nem tudnak oly nyugodtan járni és elmúlni, mint a többiek. Az öngyilkosság gondolata azonban csak a nagy hirtelen támadt nyugtalanság egyik arca volt. Jani tudta közben is, hogy szabad elhatározásból sohase tudná megölni magát.

Két hét helyett két hónapig volt távol. Sötétbarnára sülve ért haza, és amint meglátta az öccsét, érezte, amit úgyis biztosan tudott: az öccse Julistól mindent tud... De nem akarta a gondolatot végiggondolni. A vasútról egyenest az irodába ment, és figyelemmel hallgatta végig az öccse részletes beszámolóját az üzleti ügyekről. Ezekben a szakszerű, valóságos dolgokban egyszerre valami megnyugtató, kézzelfogható egyértelműséget fedezett fel. – És otthon? – kérdezte végül. Ernő úgy értette, hogy az öreg Glanzékról kérdezősködik. – Apa írt, hogy mikor jössz, mert szüksége lenne rám otthon – felelte Ernő.

– Majd elintézem apával – szólt Jani –, egyelőre igazán nem nélkülözhetlek.

Estig maradt az irodában. Ernő kicsit korábban ment el, azt mondta, tánckurzusra jár.

Nem hallották, mikor az előszoba ajtaját kizárta. Mikor be ment a szobájába, a szomszéd szobából Julis hangját hallotta. Feri még nem aludt, Julis mesélt neki, hogy elaludjon. A sváb dajkát elküldték, mert, mint Ernő írta neki, már semmi szükség se volt rá. Julis hangja semmit se változott, olyan üdén, melegen csendült, mint azelőtt. Mit is változhatott volna két hónap alatt?

– Észre se vettem, hogy megjött – rebbent meg Julis, Feri nagy örömmel csókolta meg apját, de aztán figyelmét mindjárt visszafordította Julis felé, és a mese végét követelte.

– Hát Istenem, aztán hét országra szóló lakodalmat csaptak – fejezte be Julis –, Hencidától Boncidáig folyt a sárga lé, és a békakirályfi meg a tündérszép királykisasszony még ma is élnek, ha meg nem haltak. De most már aludni kell.

– Mért – kérdezte Feri –, hisz Ernő bácsi még haza se jött?

Julis csendesen felelte:

– De az apád hazajött, azért.

Ferit ez a felelet nem győzte meg, de Julis fenyegetése, hogy ha nem fog mindjárt aludni, holnap nem mesél neki, hatott, és belenyugodott, hogy a villanyt eloltsák.

– Egész megfeketedett, Jani úr – mondta Julis, mikor a másik szobában szemben álltak egymással.

– Összeszedtem magam – szolt Jani –, de te, Julis?

Julis megértette, és vörös lett, de a tekintete nyugodt maradt.

– Nem lettem rosszabb, mint voltam – felelte.

– És most is tudsz még annyi nótát?

Julis még vörösebb lett, de a tekintete nyugodt maradt.

– Most már csak akkor énekelek, ha dolgozom. Nem mindenki szereti úgy a nótákat.

– És arra nem gondolsz, hogy mi lesz veled, ha az öcsém elmegy?

– Akkor se gondoltam rá, hogy mi lesz velem, ha Jani úr elmegy, mikor Jani úrfit szerettem.

– Nézd, Julis – szolt félénken Jani –, nem bántani akarlak, lelkiismeretből beszélek.

Julis arca hirtelen falfehér lett.

– És mégis azt mondom, nem lettem rosszabb, mint voltam – dadogta reszketve.

Jani nem mert tovább egy szót se szólni, érezte, neki nem lett volna szabad Julissal így beszélnie. Nem is akart. De mikor belépett a lakásba és meglátta, életében először egyszerre szinte szíven ütötte, mint egy ököl: a felelősség. Most meg akarta fogni a reszkető lány kezét, de az elrántotta, és kirohant a szobából.

Janinak rossz éjszakája volt. Vizsgálta magát, de érezte, nem volt aljasság a szívében, csak Julisra gondolt, mikor Julissal beszélt. Ha, amit most tud, tudta volna akkor, mikor övé volt a lány, akkor is megmondta volna neki. És most, mert később tudta meg, most hallgatnia kellett volna? Nyughatatlanul hallgatózott, és éjfél már jóval elmúlt, mikor rászánta magát, hogy mégis kimegy a konyhába, még egyszer beszél Julissal. Mintha még sose beszélt volna vele, mintha most jött volna meg a megértett beszéd pillanata az ő számára is, s mintha minden titkot ott érezne kimondásra várón a nyelve hegyén le-

begni, sietett ki. Hiszen még semmit el nem mondott Julisnak az ő most elmúlt életéből, és tartozást érzett. De a konyhában Julis vetett ágya üresen állott. Jani a szégyennek irtózatosszerűen tért vissza szobájába és vetkőzött le újra. A fogai egymáshoz ütődtek. Mikor Ernővel felutaztak és Feri, a kislánya, ott aludt a mellén, akkor sejtett először valamit abból, amitől most a hideg lelte ki, a felelősséget egy másik ember sorsáért. Magát utálta, amiért Julis most az öccsénél fekszik, és érezte a Julis igazát, hogy neki, Janinak, nincs joga szólni, mert mért nem szólt akkor, mikor az övé volt, vagy két hónap előtt, mikor akarta, hogy megint az övé legyen. Nem lehet jóvátehetően másik ember kárára tévedni; elvesztette az igaz szóhoz való jogot Julissal szemben.

Julis azonban ez éjszaka nem volt Ernőnél. Reggel egy cédula feküdt a konyhaasztalon: „Elmegyek, elemésztetem magam, mert mégis rosszabb lettem, mint voltam. Julis.”

Mindenét ott hagyta, épp csak a ruháját és a kopogós, piros bársonypapucsát, ami rajta volt, vitte magával. Doroszlóról feljött a Julis édesanyja a többi hagyatékért. Julisnak pedig nyoma veszett.

A cédulát Jani találta meg a konyhában. Csak a rendőrségnek jelentette, Ernőnek nem szólt az egésztől. Maga miatt nem bírt Ernő szemébe nézni, de még délelőtt, elfelejtkezve Ernő jelenlétéről, telefonált a rendőrségre, hogy van-e hír már Julisról. Ernő felütötte a fejét, és akkor Jani elővette a cédulát, melyet a konyhában talált. Soha életükben erről egymással egy szót se beszéltek, és Ernő aznap hazautazott az öreg Glanz irodájába.

Az Első Fővárosinál azonban most már nem lett többé baj. Glanz Jani neve a szakkörökben majdnem olyan tekintély lett, mint hajdan a fejedelmi öregé volt, és külön hajlamai szinte kihívták ezt az összehasonlítást. Az öreg Glanz volt az egyetlen ember, aki haláláig nem bízott abban, hogy ez majd mindig így marad a Jani fiúval. Ez volt az öreg Glanz egyik gondja, a másik pedig – amit felesége is osztott vele –, hogy Ernő, noha éppoly élelmes és szorgalmas volt, mint azelőtt, mégis megváltozott, és sokat vett fel a Jani rossz szokásaiból. A szépen fejlődő unoka, aki megint állandóan náluk tartózkodott,

némileg kárpótolta őket, de sokkal-sokkal szebbnek képzelték leendő öregségüket, mint amilyen valóban lett. Másról nem is szólva, mint arról, hogy két fiuk – egyetlen testvérek – éppoly hidegen érintkeztek egymással, ha Jani nagy néha hazajött, mint mielőtt Ernő Pesten volt. Pedig – mondta feleségének az öreg Glanz – a Jani fiú mégiscsak Ernőtől tanulta meg, hogy nem lehet csak gyászolni, hanem ökölbe szorított kézzel kell a világban megállni. A fejedelemtől nem tudta megtanulni, pedig az értett hozzá!

Jani hidegségét az öccsével szemben rosszalták, de csak magukban, és azt is észre kellett venniük, hogy Ernő is néha úgy rendezte, hogy elutazott, ha Jani hazajött.